

บรรณานุกรม

หนังสือ

กิ่งแก้ว อัทธจักร. วรรณกรรมจากบ้านใน. พระนคร : หน่วยงานนิเทศก์ กรมการ
ฝึกหัดครู, 2513.

คำขอเรื่องสุวรรณะทอยสังข์. เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา, 2512.

จารุวัฒน์, ผู้แปล. นิทานเอกของจีน. พระนคร : แพรวพิทยา, 2506.

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร. พระประวัติและพระนิพนธ์ทวยากรอง. พระนคร : ศิลปา
บรรณาการ, 2513.

ฉ. กระแสสินธุ์. กวีโวหารโบราณคดี. พระนคร : ก้าวหน้า, 2503.

ฉันทโสภณ. ฉันทศาสตร์ เดม 3 คำราแต่งกาพย์ไทยและมคธ. พระนคร : โรงพิมพ์
พระจันทร์, 2474.

คำรงราชานภาพ, สมเด็จพระยา. ตำนานละครอิเหนา. พระนคร : คลัง
วิทยา, 2508.

ดิเรกชัย มัทธนะสิน. "สุนทรียภาพของบทละครนอกสังข์ทอง", สุจิตร์ละคอนนอก
"สังข์ทอง". เชียงใหม่ : ชุมมนนาฏศิลป์และดนตรีไทย มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 2517.

ทวีศักดิ์ ญาถประทีป. นิทานในวรรณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราม
คำแหง, 2519.

ธนิต อยู่โพธิ์. ไขนภาคต้น. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2496.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า. ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง.

พระนคร : โรงพิมพ์ศิริพร, 2514.

นิคม มุลิกะคาม. แผ่นดินไทยในอดีต. เล่ม 1. นครหลวง : แพร่พิทยา, 2515.

บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2512.

บรรจบ พันธุเมธา. กาเลหมานโต. พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือ, 2504.

บุญโฉวาคำฉันท์. พระนคร : กรมศิลปากร, 2503.

แบรดเลย์, แคนเป็ช. อักษรวิธานศัพท์. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.

ประคอง นิมมานเหมินท์. ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2517.

ประจักษ์ สายแสง. วรรณกรรมจากคำบลศรีศิริมาศ จังหวัดสุโขทัย. พิษณุโลก : วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก, 2516.

ประชุมพงศาวดาร. เล่ม 47. พระนคร . องค์การค้าของคุรุสภา, 2513.

ปราณี ขวัญแก้ว. วรรณคดีชาวบ้านจาก "บุคคลา". พระนคร . หน่วยงานพิเศษกรมการฝึกหัดครู, 2518.

เปลื้อง ฉ. นคร. ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2517.

ปัญญาสชาดก. 2 เล่ม. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2499.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493. พิมพ์ครั้งที่ 7 พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2493.

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องอิเหนา. พระนคร :
คลังวิทยา, 2516.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง. พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2497. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราช
ทานเพลิงพระศพ ม.จ.หญิงไขศรี ปราโมช ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
30 มี.ค. 2497).

_____ . บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง ไชยเชษฐ ไกรทอง มณีพิชัย คาวี สังข์
ศิลป์ชัย. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2512.

_____ . บทละครเรื่องอิเหนา. พระนคร : บำรุงสาส์น, 2516.

ราชาภิรมย์, พระ (แจ่ม บุรณนถ์). "ปทกฺสลชาดก". นิบาตชาดก พจนินบาต.
พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470, หน้า 34 - 62.

ด. เสถียรสุด. ประวัติวัฒนธรรมจีน. พระนคร : บริษัทนานมี, 2510.

ลำจวน. นิทานวรรณคดี. พระนคร : บันดาลสาส์น, 2516.

ดิศตกร ชนชัยย์. คู่มือการพนันประกอบภาพ. พระนคร : สำนักงานสุทรไพศาล,
2516.

วิจิตรมาตรา, ขน. หลักไทย. พระนคร : รวมสาส์น, 2516.

วิชา มหาคุณ. คดีโบราณ. พระนคร : วรรณศิลป์, 2516.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ :
แพรวพิทยา, 2518.

ส. พลายน้อย. นิทานลาว. พระนคร : ก้าวหน้า, 2507.

ส. พลายน้อย. เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย. พระนคร : แพร่พิทยา, 2505.

ส. เลี้ยงถนอม. นิทานคำกลอน. พระนคร : แพร่พิทยา, 2512.

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป. นิยายเบงกาลี. พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ,
2499.

_____. ผีसाงเทวดา. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นางเฮียะ เสฐียรโกเศศ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 1 พฤษภาคม 2495).

สุนทรภู่. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 14. พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2513.

สุภาวดี โกมารทัต. เล่าเรื่องสังข์ทอง. พระนคร : กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2516.

เสาวนิต. สยามในอดีต. พระนคร : แพร่พิทยา, 2515.

อ. สนิทวงศ์, ผู้แปล. เทพนิยายสวี่เคน. พระนคร : รวมสาส์น, 2507.

Chula Chakrabongse, Prince. The Story of Sangha. Bangkok : Thai Watana Panich, 1968.

Ingersoll, Fern S. Sang Thong. Tokyo : Charles E. Tuttle Company, 1973.

Ions, Veronica. Myths and Legends of India. London : The Hamlyn Publish group, 1970.

บทความ

กาญจนาคพันธุ์. "คอคคิกขอเขียน", วารสารสมุทรสงคราม 3 (กันยายน 2516) :
36 - 42 (พฤศจิกายน 2516) : 25 - 36.

บรรจบ พันธุเมธา. "สังข์ขาว", สตรีสาร 19 (2 ตุลาคม, 2509) : 16 - 17,
115 - 120 : (9 ตุลาคม 2509) : 16 - 17, 98 - 102.

_____. "อะล่องหอยขาว", สตรีสาร 19 (16 ตุลาคม, 2509) : 16 - 17,
90 - 95.

_____. "อะล่องหอยขาว", สตรีสาร 19 (23 ตุลาคม, 2509) : 16 - 17
97 - 99.

วิศิษฎ์ บุญคิดป. "คลี" สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 5 (2505 - 2506) :
2711 - 2714.

Keith, Arthur Berried. "Marriage (Hindu)" Encyclopaedia of
Religion and Ethics. Vol. VIII Edited by James
Hastings, New York : Charles scribner's sons, 1915.

วิทยานิพนธ์

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์. "ควาขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ". วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย, 2517.

เบญจวรรณ ฉัตรเนตร. "พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 : การศึกษา
เชิงวิจารณ์". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

ลัดลนา ศิริเจริญ. "การศึกษาคุณค่าของชาตกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย".
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

สัมภาษณ์

- จำรัส เหยงเงิน. สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2520.
- ทวน แก้วกุลศรี. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2518.
- บก. เจ้าอาวาสวัดสว่างวงษ์คณะกิจ. สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2520.
- บุญ กอนวงษ์. อดีตกำนันตำบลทุ่งขี้. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2518.
- บุญ ศรีอ่อน. สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2520.
- บุญเทือง ลินสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2520.
- มนตรี ตราโมท. ผู้เชี่ยวชาญคนตรีไทย แผนกศุริยางค์ไทย. สัมภาษณ์, 25
 พฤศจิกายน 2519.
- มิ่ง รอดโพธิ์ศรี. สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2520.
- รังสิต ชูจิตร. ครูตรีโรงเรียนวัดประชุมศึกษา. สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2518.
- สงัด มณีโชติ. อดีตครูใหญ่โรงเรียนวัดอ่างทอง, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2519.
- สุน์ ต้นไทย. สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2518.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

การสอบทานต้นฉบับกลอนบทละครเรื่องสังข์ทอง

ต้นฉบับกลอนบทละครเรื่องสังข์ทองที่เป็นตัวเขียนในสมุดไทยทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ในบัญชีรายชื่อมีอยู่รวม 70 ฉบับ ตั้งแต่เลขที่ 20 เรื่อยไปจนกระทั่งถึงเลขที่ 88 แต่ฉบับเลขที่ 88 นั้นเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติค้นไม่พบ ไม่ทราบว่าหายไปไหน ฉะนั้น จึงเหลือที่จะพิจารณาอย่างละเอียดรวม 69 ฉบับ

กลอนบทละครทั้ง 69 ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้อ่านอย่างละเอียดทุกเล่มแล้ว จึงพบว่ากลอนบทละครส่วนใหญ่จะมีข้อความคล้ายคลึงกับกลอนบทละครนอก เรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 มีอยู่เพียง 6 ฉบับเท่านั้นที่มีข้อความแตกต่างออกไปจากพระราชนิพนธ์ ได้แก่ ฉบับเลขที่ 33, 34, 85, 86 และฉบับเลขที่ 41 82 นั้น แตกต่างกันเพียงเล็กน้อย เฉพาะหน้าต้นเท่านั้น หน้าปลายก็เหมือนกับบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความแตกต่างที่ว่าเป็นในตอนต่อไป

ผู้วิจัยได้พยายามจัดบทละครเรื่องสังข์ทองที่มีข้อความคล้ายคลึงกับบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 เข้าเป็นหมวดหมู่เท่าที่พอจะเข้ากันได้ ดังนี้

ก. พวกที่มีข้อความเหมือนกับบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ทุกประการ อาจแบ่งเป็นหม่อย่อยได้ดังนี้

1. พวกที่มีข้อความเหมือน ๆ กัน ติดต่อกันไปตลอดหลายฉบับ มีคล้ายคลึงกัน 4 ชุด รวม 23 ฉบับ ดังต่อไปนี้

1.1 ฉบับเลขที่ 21 - 25 รวม 5 ฉบับ ข้อความตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 93 - 239 คือ ตั้งแต่ท้าวสามนตค์คิดจะให้ธิดาทั้ง 7 เลือกลง ไปจนกระทั่งถึงท้าวยศวิมลกำลังง้ออนนางจันท์เทวีอยู่ในป่า (ผู้วิจัยคิดว่า

ชุดนี้ต้นฉบับคงหายไป 1 ฉบับสุดท้าย คือ ตอนท้าวศวิมลและนางจันท์เทวีตามไปพบพระสังข์ แล้วชวนกลับบ้านเมืองของตน)

1.2 ฉบับเลขที่ 50 - 55 รวม 6 ฉบับ ข้อความตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 93 - 273 คือ ตั้งแต่ท้าวสามนต์ให้ธิดาทิ้ง 7 เลือกคู่ไปจนกระทั่งถึงพระสังข์ นางรจนา ท้าวศวิมล และนางจันท์เทวีออกเดินทางกลับบ้านเมืองของท้าวศวิมล

1.3 ฉบับเลขที่ 35 - 40 รวม 6 ฉบับ ข้อความตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 75 - 273 คือ ตั้งแต่นางพันธุรัตกลับจากป่ามาเห็นนิ้วชี้สีทองที่พระสังข์พันผ้าไว้ไปจนกระทั่งถึง พระสังข์ นางรจนา ท้าวศวิมล และนางจันท์เทวีออกเดินทางกลับบ้านเมืองของท้าวศวิมล (ขาดต้นฉบับข้อความ หน้า 132 - 161 ไป 1 ฉบับ ที่จริงชุดนี้ควรมี 7 ฉบับ เพราะมีเขียนไว้ที่ต้นฉบับเป็นเล่มที่ 1, 2, 4, 5, 6 และ 7 ที่ขาดหายไปจึงควรเป็นฉบับเล่มที่ 3 ของชุดนี้)

1.4 ฉบับเลขที่ 60 - 65 รวม 6 ฉบับ ข้อความตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 105 - 132 คือ ตั้งแต่เสนาออกไปป่าวร้องให้ชาวเมืองสามนต์เข้ามาให้นางรจนาเลือกเป็นคู่ครอง ไปจนกระทั่งถึง พระสังข์ นางรจนา ท้าวศวิมล และนางจันท์เทวี ออกเดินทางกลับบ้านเมืองของท้าวศวิมล (ผู้วิจัยคิดว่า ชุดนี้ต้นฉบับตอนต้นคงหายไป 1 ฉบับ คือ ตอนท้าวสามนต์คิดจะให้ธิดาทิ้ง 7 เลือกคู่)

2. พวกที่มีข้อความเหมือนกันเพียงตอนเดียว แบ่งได้เป็นหลายชุดตามลำดับเนื้อเรื่องแต่ตนจนจบ รวม 7 ชุด 14 ฉบับ ดังต่อไปนี้

2.1 ฉบับเลขที่ 30 และ 56 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 93 - 142 และ 93 - 150 ตามลำดับ ซึ่งข้อความซ้ำกันกับฉบับเลขที่

21 - 22 และ 50 - 51 ในข้อ 1.1, 1.2 คือ ข้อความตั้งแต่ท้าวสามนต์จะให้ธิดาทิ้ง 7 เลือกลงไปจนกระทั่งถึงทนางทะเลาะกับนางรจนารื่องสามีได้ปลามา้อยกว่าพระสังข์ แถมจุมกแหวงอื่กด้วย

2.2 ฉบับเลขที่ 42 และ 69 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 93 - 120 และ 93 - 119 ตามลำดับ ซึ่งข้อความซ้ำกันกับฉบับเลขที่ 21 และ 50 ในข้อ 1.1, 1.2 คือ ข้อความตั้งแต่ท้าวสามนต์จะให้ธิดาทิ้ง 7 เลือกลงไปจนกระทั่งถึงนางรจนาทะเลาะกับพี่สาวเรื่องเลือกได้เจ้าเงาะเป็นสามี

2.3 ฉบับเลขที่ 26, 70 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 105 - 132 ซึ่งข้อความซ้ำกันกับฉบับเลขที่ 36 และ 60 ในข้อ 1.3, 1.4 คือ ข้อความตั้งแต่เสนาไปป่าวร้องให้ชาวเมืองสามนต์เข้ามายังหน้าพระลานเพื่อให้นางรจนาเลือกเป็นคู่ครอง ไปจนกระทั่งถึงพระสังข์แย่งรูปเงาะกับนางรจนาเมื่อนางรจนานำไปเผาไฟแต่ไม่ไหม้

2.4 ฉบับเลขที่ 27, 71, 72, 73 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 119 - 157, 127 - 152, 120 - 147 และ 123 - 154 ตามลำดับ ซึ่งข้อความซ้ำกันกับฉบับเลขที่ 22 และ 51 ในข้อ 1.1, 1.2 คือ ข้อความตั้งแต่นางรจนาวอนพระสังข์ให้ถอดเงาะ ไปจนกระทั่งถึงท้าวสามนต์ให้ลูกเขยทิ้ง 7 หาเนื้อมาให้

2.5 ฉบับเลขที่ 47 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 158 - 188 ซึ่งข้อความซ้ำกับฉบับเลขที่ 23 ในข้อ 1.1 คือ ข้อความตั้งแต่เจ้าเงาะแก่งลอนางรจนาวาตนคงหาเนื้อไม่ได้ต้องโดนฆ่าแน่ ไปจนกระทั่งถึงท้าวสามนต์ขอผีศพระอินทร์ว่าจะให้เจ้าเงาะออกมาสี่สี่แก้ตัวใหม่

2.6 ฉบับเลขที่ 59 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 218 - 248 ซึ่งข้อความซ้ำกับฉบับเลขที่ 39 และ 64 ในข้อ 1.3, 1.4 คือ ข้อความตั้งแต่พระอินทร์แก่งทำแพพระสังข์ ไปจนกระทั่งถึงท้าวศวมลกับนางจันท์เทวีเข้าไปตามพระสังข์ในเมืองสามนต์

2.7 ฉบับเลขที่ 32, 81 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 245 - 273 ซึ่งข้อความซ้ำกับฉบับเลขที่ 40, 55 และ 65 ในข้อ 1.3, 1.2 และ 1.4 คือ ข้อความตั้งแต่ท้าวศรีวิมลกับนางจันทเทวีเข้าไปในกำแพงเมืองสามนตต์ ไปจนกระทั่งถึงพระสังข์ นางรจนา ท้าวศรีวิมล และนางจันทเทวีออกเดินทางกลับบ้านเมืองของท้าวศรีวิมล

3. พวกที่มีข้อความเหมือนพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 แต่จัดเข้าพวกเดียวกับข้อ 2 ไม่ได้ เพราะข้อความมากหรือน้อยกว่ากันไปบ้าง ทั้งตอนต้นและตอนท้ายมีอยู่ 22 ฉบับ ดังต่อไปนี้

ฉบับเลขที่ 20 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 85 - 139

ฉบับเลขที่ 21/1 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 93 - 174

ฉบับเลขที่ 28 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 142 - 176

ฉบับเลขที่ 29 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 189 - 217

ฉบับเลขที่ 31 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 139 - 162

ฉบับเลขที่ 43 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 131 - 138 (หน้าต้น) และหน้า 147 - 151 (หน้าปลาย)

ฉบับเลขที่ 44 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 173 - 223

ฉบับเลขที่ 45 และ 48 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 199 - 208 และหน้า 208 - 214 ตามลำดับ

- ฉบับเลขที่ 49 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
192 - 218
- ฉบับเลขที่ 57 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
168 - 194
- ฉบับเลขที่ 58 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
212 - 253
- ฉบับเลขที่ 74 และ 76 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2
หน้า 143 - 155 และ 156 - 192 ตามลำดับ
- ฉบับเลขที่ 75 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
146 - 178
- ฉบับเลขที่ 77 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
163 - 190
- ฉบับเลขที่ 78 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
158 - 199
- ฉบับเลขที่ 79 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
176 - 199
- ฉบับเลขที่ 80 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
195 - 241
- ฉบับเลขที่ 84 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
213 - 239
- ฉบับเลขที่ 87 ตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
126 - 131 (หน้าคน) และหน้า 141 - 145 (หน้าปลาย) (ต้นฉบับชำรุดขาดหายไปมาก)

ข. พวกที่มีข้อความคล้ายคลึงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เป็นส่วนใหญ่ แต่ยังมีส่วนปลีกย่อยที่แตกต่างกันอยู่บ้าง มี 7 ฉบับ แบ่งเป็นหมุ่ย่อยได้ 2 หมุ่ ดังนี้

1. พวกที่มีส่วนปลีกย่อยแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย และมักแตกต่างกันแง่สำนวนกลอนมากกว่าเนื้อความ มีอยู่ 4 ฉบับ ดังต่อไปนี้

ฉบับเลขที่ 66 คล้ายกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 58 - 85

ฉบับเลขที่ 67, 68¹ คล้ายกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 63 - 115

ฉบับเลขที่ 83 คล้ายกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า 57 - 99

(ฉบับเลขที่ 66, 67, 68 และ 83 มีข้อความคล้ายคลึงกันมาก ผู้วิจัยจะขอใช้ฉบับเลขที่ 83 เป็นตัวแทนของหมุ่นี้ในการกล่าวเปรียบเทียบต่อไป)

2. พวกที่มีส่วนปลีกย่อยแตกต่างกันมาก ทั้งแง่สำนวนกลอนและเนื้อความมีอยู่ 3 ฉบับ ดังต่อไปนี้

¹ ผู้วิจัยพิจารณาจากลักษณะตัวหนังสือและข้อความแล้ว เชื่อแน่ว่าควรจะเป็นฉบับเดียว ไม่ควรเป็น 2 ฉบับ ดังข้อความท้ายหน้าต้นของเลขที่ 67 ว่า

"เหมือนกับกาเวากับเสากา จะเลี้ยงรักสาวได้เมื่อไรมี
ทำนองถูกคองกับพระรศ ดักยูกยามต์แล้วลอบหนี"

พอขึ้นต้นหน้าต้นของเลขที่ 68 ว่า

"โฉมยงเหมือนองนางเมรี ถ้ารับมาชีวีคงวายปราณ"

ฉบับเลขที่ 82, 41¹ เฉพาะหน้าต้นเท่านั้น (หน้าปลายเป็น
ลายมือเติมใหม่ เนื้อความและจำนวนกลอนตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 หน้า
26 - 37)

ฉบับเลขที่ 85 ตรงกับฉบับพิมพ์แต่ละครั้งกรุงเก่าเรื่อง
สังข์ทอง เว้นแต่การสะกดการันต์เท่านั้น ที่ฉบับพิมพ์แก้ไขให้เหมือนการสะกดการันต์
ที่ใช้ในปัจจุบัน

ค. พวกที่มีข้อความไม่เหมือนกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เลยม มี 3
ฉบับ ดังต่อไปนี้

ฉบับเลขที่ 33

ฉบับเลขที่ 34

ฉบับเลขที่ 86

กลอนบทละครเรื่องสังข์ทองที่เป็นตัวเขียนทั้งหมดที่กล่าวข้างต้นนั้น
พวก ก. ทั้งหมด 1, 2 และ 3 ซึ่งมีข้อความเหมือนพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2
มีต้นฉบับอยู่มากที่สุด แต่ละฉบับใช้ตัวสะกดการันต์แตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย

¹ ผู้วิจัยพิจารณาจากลักษณะตัวหนังสือและข้อความแล้ว เชื่อแน่ว่าควรจะเป็นฉบับเดียว ไม่ควรเป็น 2 ฉบับ ดังข้อความท้ายหน้าต้นของเลขที่ 82 ว่า

"บัดนั้น สาวใช้ไต่ฟังเทาแก้ว ลาแล้วคล้าค"

พอขึ้นต้นหน้าต้นของเลขที่ 41 ว่า

"แล้วออกมา ไปยังมหาประสาธไซ..."

และก็แตกต่างจากฉบับพิมพ์ของบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ด้วย แสดงว่า ก่อนจะมีการพิมพ์คงจะได้มีการชำระบทละครเรื่องนี้ขึ้นใหม่เป็นแน่ แล้วได้เปลี่ยนวิธีการเขียนสะกดการันต์ให้เหมือนที่ใช้กันในปัจจุบันอีกด้วย เมื่อผู้วิจัยได้พิจารณาลักษณะสมุดไทย ตลอดจนรูปร่างลักษณะตัวหนังสือที่ใช้เขียนแล้ว ผู้วิจัยคิดว่าต้นฉบับตัวเขียนเหล่านี้คงจะมีโชตนฉบับเดิมที่รัชกาลที่ 2 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ แต่คงเป็นฉบับที่คัดลอกต่อ ๆ กันมาจากบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 มากกว่า บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 นั้น คงจะมีผู้นิยมนำไปแสดงละครนอกกันมากมายในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ทั้งนี้ เพราะในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น ไม่มีใครกล้านำเอาแบบอย่างและบทละครของหลวงนี้ไปเล่นเลย ด้วยเกรงจะเป็นการแข่งของหลวง (ได้กล่าวไว้ตอนต้นแล้วว่า รัชกาลที่ 2 ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อให้ใช้เป็นบทแสดงละครนอกของผู้หญิงในวัง) ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในตำนานละครอิเหนาหน้า 151 ว่า "แต่เมื่อในรัชกาลที่ 2 แบบและบทละครซึ่งทรงขึ้นใหม่ครั้งนั้น เป็นแต่เล่นละครหลวง ผู้อื่นหาจะมีใครกล้าเอาอย่างของหลวงไปเล่นไม่" ¹ และหน้า 155 ว่า

ถึงรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรังเกียจการเล่นละคร พอเสวยราชย์ก็โปรดให้เลิกละครหลวงเสีย ไม่ทรงเล่นละครจนตลอดรัชกาล . . . ครั้นเลิกละครหลวงเสียแล้ว ผู้มีบรรดาศักดิ์สูงก็พากันหัดละครตามแบบหลวงครั้งรัชกาลที่ 2 ขึ้นหลายแห่ง . . . มีชื่ออย่างหนึ่งว่า แบบและบทละครซึ่งรัชกาลที่ 2 ได้ทรงไว้เป็นของประณีตบรรจง ไม่เคยมีเสมอเหมือนมาแต่ก่อน ถ้าทอดทิ้งเสีย . . . ก็สูญไป . . . ²

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา. (พระนคร : คลังวิทยา, 2508), หน้า 151.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 155 - 157.

และหน้า 181 ว่า

ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 เมื่อความปรากฏว่าทรงพระกรุณาโปรดฯ
พระราชทานอนุญาตเล่นละครกันไค่ตามใจ พวกละครราษฎรจึง
● เอาจพระราชนิพนธ์ละครนอกไปเล่น คนก็ชอบกันแพร่หลาย¹

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บทละครสมัยรัชกาลที่ 2 แพร่หลายมากขึ้น
สิ่งของก็เป็นบทละครนอกเรื่องหนึ่งที่อยู่ในความนิยมของผู้ดูและผู้แสดงละครในสมัย
นั้นเป็นอย่างมากด้วย ผู้วิจัยเชื่อว่าเรื่องสิ่งของนี้คงได้มีการคัดลอกต้นฉบับต่อ ๆ
กันมากขึ้น นอกจากจะมีการคัดลอกจากต้นฉบับตัวเขียนจริง ๆ แล้ว บางฉบับอาจเขียน
ขึ้นจากความทรงจำที่ได้ยินได้ฟังละครร้องต่อ ๆ กันมาก็ได้ จึงมีบางคำที่ผิดเพี้ยนกัน
ไปบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่มิใช่สาระสำคัญอะไรนัก เพราะเนื้อความยังคงเหมือนเดิม

สำหรับกลอนบทละครนอกเรื่องสิ่งของตัวเขียนพวก ข. หมู่ 1
(ฉบับเลขที่ 66, 67, 68 และ 83) นั้น ผู้วิจัยได้นำมาพิจารณาเปรียบเทียบกับ
บทละครนอกพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 อย่างถี่ถ้วนแล้ว² เชื่อว่าเป็นต้นฉบับที่
รัชกาลที่ 2 ได้ทรงนำมาเป็นแนวทางในการพระราชนิพนธ์ครั้งนั้น ทั้งนี้ เพราะ
ผู้วิจัยได้สังเกตคุณลักษณะกลอน - ในความแก่นั้น มีหลายตอนซึ่งใช้คำพูดเป็นเยื่อหรือ
ซ้ำซากมาก ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 จะคัดทอนแก้ไขให้กะทัดรัดขึ้นเสมอ เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

² ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า บทละครนอกเรื่องสิ่งของตั้งแต่ตอนที่ 1 ถึง
ตอนที่ 9 เป็นบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 (ดูรายละเอียดในเชิงอรรถหน้า 43).

ตอนพระสังข์ถูกถ่วงน้ำ แล้วยางจันท์เหวี่ยงคร่ำครวญถึงลูก เนื้อความ
แสดงความรักที่ต่างจากลูกเหมือนกัน แต่สำนวนกลอนในพระราชนิพนธ์รัชกาล
ที่ 2 กะทัดรัดและสั้นกว่าถึง 3 คำกลอน ดังนี้

ความเกาณับบเลขที่ 83

ครั้นถึงกระหม่อมที่อยู่
แลดูไม่เห็นโอรสศา
เจ้าเคยมารับพระม่านดา
ยายตาพรั่งพร้อมอยู่ด้วยกัน
วันนี้เปล่าใจแม่ไปยแล้ว
ลูกแกวมามวยอาสา
นับเดือนนับปีสักชีวัน
จอมขวัญลูกรักจักกลับมา
โอพระสังข์ทองของแม่เอ๋ย
กรรมสิ่งใดเลยเป็นหนักหนา
คำจัดพรัดพรากจากมานดา
เคยพดเคยจาประสาประสี
เจ้าม้วยบันลัยในวารี
ไม่เห็นสากมีพระลูกยา
จะคืนรนชวนชวายนในสายสมต
กว่าจะสิ้นสุดสังขยา
เคชะโถมยงแมคงคา
ขอไหรรอดชีวาขึ้นพ่นน้ำ
พระเสื่อทรงเมืองอันเรื่องเคช
ทุกประเทศจงช่วยซาอุบประทำ
ขอไหรรอดชีวาไปยตามกำ
นางครวนคร่ำรำไรร้องไห้มา

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

พอคุณทดกระหม่อมของแม่เอ๋ย
ทรามเซยทิ้งแม่ให้โหยให้
เขาเป็นแม่จะเห็นหน้าใคร
ดังกาเหยี่ยวเฉียวไปก็เหมือนกัน
ลูกเอ๋ยเคยรับพระมารดา
เมื่อมาแต่ปาพนาสูณท
พดพลอดคอดแม่ไม่วายวัน
กินนมชมกันทุกเวลา
ตัวกรรมมันตามมาดางผลาญ
พลัดบ้านเมืองแล้วยังมีสา
ยังมีหน้าซ่าพรากจากลูกยา
อนิจจามีกรรมต้องจำไกล
รำพันพลงนางลาคนทั้งปวง
เจ้าเหงางวงเคินมาน้ำตาไหล
เปล่าจิตนึกทางซึ่งตายไป
คืนคนพงไพรร้องไห้มา¹

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง.

(พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2497), หน้า 57.

ความตอนเดียวกันนี้ในฉบับเลขที่ 66 คล้ายกับฉบับเลขที่ 83 แต่
เพิ่มข้อความอีก 1 คำกลอน และมีบางคำต่างกันบ้างเล็กน้อย ดังนี้

ในการเปรียบเทียบ ผู้วิจัยขอใช้เครื่องหมาย —, □, [, : 1

ความเก่า ฉบับเลขที่ 83

โอพระสัง⁺ทองของแม่เอ๋ย
กรรมสิงโดยเลยเป็นนักหนา
กำจัดพริคพรากจากมารคา

เคยพคเคยจาประสาประสี
เจ้ามวยมันไลไนวารี
ไม่เเห็นสากณีพระลุกยา
จะคินรนชวนชวายไนสายสมทุท
กวาจะสิ้นสคสังชา
เคชะโนมยงแม่คงคา

ความเก่า ฉบับเลขที่ 66

โอว้าสังขทองของแม่เอ๋ย
กรรมสิงดิยเลยเป็นนักหนา
ตั้งแทพริคพรากจากภารา
ไคเป็นเื่อนมารคาทุกราตริ
ชเยชมเสวนนมพระมารคา

เคยพคเคยจากันสองษรี
เจ้ามวยมันไลไนวารี
ไม่เเห็นทรากณีพระลุกยา
จะคินรนชวนชวายไนสายสมทุท
กวาจะสิ้นสคสังชา
เคชะโนมยงแม่คงคา

1 เครื่องหมาย — หมายถึง ส่วนวงกลอนที่แตกต่างกันเล็กน้อย

เครื่องหมาย □ หมายถึง ส่วนวงกลอนที่แตกต่างกันมาก

เครื่องหมาย [หมายถึง ส่วนวงกลอนที่รัชกาลที่ 2 ทรงเพิ่มเติม
จากความเก่า

เครื่องหมาย : หมายถึง ข้อความนั้นติดต่อกันตามฉบับเดิม แต่เขียน
แยกเพื่อสะดวกในการดูเปรียบเทียบกัน

ความเก่า ฉบับเลขที่ 83

ขอให้รอกชีวาขึ้นพ่นน้ำ
พระเสื่อทรงเมืองอันเรื่องเคช
ทุกประเทศจงช่วยขอบประพำ
ขอให้รอกชีวาไปยตามกำ
นางครวนครำรำไรรองไหยมา

ความเก่า ฉบับเลขที่ 66

ขอให้รอกชีวาขึ้นพ่นน้ำ
พระเสื่อเมืองทรวงเมืองเรื่องเคช
ทุกประเทศจงช่วยขอบประพำ
ขอให้รอกชีวาอย่าถึงกำ
พิศถารแลวครวนครำรำไร

จะเห็นได้ว่าทั้งฉบับเลขที่ 83 และเลขที่ 66 คล้ายคลึงกันมากที่สุด จนผู้วิจัยคิดว่าคงจะไต่ลอกจากต้นฉบับเดียวกัน แล้วฉบับที่ 83 อาจลอกตก 1 คำกลอน โดยที่คำท้ายลงเสียงสระอาเหมือนกัน คือ แทนที่จะเป็น "พริคพรากจาก ภารา" ลอก เป็น "พริคพรากจาก มารคา" ซึ่งเป็นคำสุดท้ายของคำกลอนถัดไป จึงทำให้ข้อความ ขาดหายไป 1 คำกลอนพอดี เหตุที่ผู้วิจัยสันนิษฐานเช่นนี้ เพราะเห็นว่าในฉบับพระราช นิพนธ์รัชกาลที่ 2 มีข้อความว่า "กินนมชมกันทุกเวลา" ซึ่งคล้ายกับ "เซยชมเสวยนม พระมารคา" ในฉบับเลขที่ 66 ด้วย ถ้าจะว่าฉบับเลขที่ 83 คัดแปลงแก้ไขใหม่ก็ไม่ น่าเป็นไปได้ เพราะลักษณะกลอนจะผิดสัมผัส เนื่องจาก "เจ้าม้วยบันไลยไนวารี" เป็นลักษณะของวรรคองที่สัมผัสกับ "ประสาประสี" และ "ไม่เห็นสาดผีพระลูญา" เป็นวรรคส่ง ซึ่งจะส่งสัมผัสไปยังวรรครับ "กว่าจะสิ้นสุดสังขา" พอดี ดังนั้น ผู้วิจัย จึงจะชี้เทียบเพียงฉบับความเก่าเลขที่ 83 แต่เพียงฉบับเดียว เพื่อไม่ให้ข้อความ ซ้ำซากกันในครั้งต่อไป นอกเสียจากในบางตอนที่ฉบับเลขที่ 66, 67 - 68 มีข้อความ แตกต่างไปจากฉบับเลขที่ 83 อยู่มาก จึงจะนำมาเทียบไว้ให้เห็นด้วย ทั้งนี้ เพื่อ ผู้อ่านจะได้ทราบรายละเอียดที่แท้จริงโดยตลอด

อีกตอนหนึ่งที่ความในฉบับความเก่าเลขที่ 83 เป็นเยือกกว่าในพระราช นิพนธ์รัชกาลที่ 2 คือ ตอนนางพิทุรีทิไพบรवारแปลงกายเป็นมนุษย์ออกไปรับพระสังข์ ทั้ง ๆ ที่ความเหมือนกัน แต่ฉบับพระราชนิพนธ์กะทัดรัดกว่า ดังนี้

ความเกาฉบับเลขที่ 83

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

กรั้นแล้วโฉมยงศรีสสัง

คำรวดุกรมวังอยุธยาชัคขวาง
อีกทั้งคาเฝ้าเหล่าขุนนาง
ต่าง ๆ จัดแจงคักแปลงกาย

สังเสรีนางเสด็จเข้าที่สง
ชำระสะสองคไหยเนียดนาย

แล้วเข้าที่นิมิตบิตเบือนกาย
เนียดนายโสภาอาองค์
ยักหายกลายเห็นเป็นมะนุก
โฉมยงบริสคตของไสย
นางเสด็จลีลาคลาไคล
กรังไปยังหมัจจุกรัง
ออกจากกรังแก้วแพรวพรรณ
กำนัลพรังพรตระโห่ง
แหแหนแนนอชัจจุกรัง

กรังมายังทาชะลาไลย

แล้วสังกมภันท์ให้จัดแจง

ตกแต่งเรงรัดอยุธยาชัคขวาง
อีกทั้งขาเฝ้าทาวนาง
ต่างต่างแฉลงอุชฉินิมิตกาย

ให้เป็นมณษย์สกลัน
ศรีสพลางเทพินต้นนาย

เข้าที่นิมิตบิตเบือนกาย
เนียดนายโสภาอาองค์

ออกจากกรังแก้วแพรวพรรณ
กำนัลพรังพรตระโห่ง
แหแหนแนนอชัจจุกรังค

เสนาพาลงไปคงคา

1

ในทางตรงกันข้าม ในความเกาบางตอนที่กล่าวรวบรวมไว้เกินไปจนอาจ
ทำให้ผู้ฟังหรือผู้คนที่ไม่ทราบเรื่องตอนต้นมาก่อนไม่รู้เรื่อง ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2
จะขยายความออกไปเพื่อให้ผู้ฟังผู้ทราบเรื่องตอนต้นที่ตนไม่ได้ฟังมาก่อนได้ เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.- 68.

ตอนที่นางพันธุรัตพาพระสังข์เข้าเมืองยักษ์ แล้วสั่งให้เสนาเตรียมสมโภชทำขวัญพระสังข์
 ในฉบับเลขที่ 83 กล่าวรวบรัดให้ทำขวัญเลยโดยไม่ได้ถามถึงเหล่ากอพระสังข์ก่อน
 และเมื่อสมโภชแล้วก็มิได้จัดการละเล่นสิ่งใดขึ้น รวบรัดว่าอยู่เมืองนั้นอย่างมีความสุข
 และคัดตอนไปกล่าวถึงนางพันธุรัตสั่งเสียบพระสังข์แล้วไปป่าเลยทีเดียว ดังนี้

มาถึง
 วางองค์พระกุมารพันใด
 นางกระษัตริย์สังข์พันใด
 เกนกันทำขวัญพระลูกยา

บัดนั้น
 ออกมา เกนกันทันที

เวียนเวียน
 จับแวนเวียนวงสงคตมา
 นั้งเวียงเคียงกันแปนอันคับ
 ไคเจครอบขอบฤทธครบครัน
 เอาจันจนเจิมเฉลิมภักตร์
 จงครอบครองกรุงมารอสุรีย์
 จำเวิญสวัคคีมีไชย
 ทุกขโศกโรคโภยอย่ามีทา

ครันแล้วสำเร็จเสร็จสร้อย
 อยู่เย็นเป็นสุขสำราญ

เมื่อนั้น
 วางแวนเป็นหมายมาหลายปี
 ไคลูกน้อยหอยดังขมาเลี้ยงไว้
 พักพุ่มอมชุเซยชิต

ยังซึ่งแทนทองผ่องใส
 จำจะให้สมโภชพระลูกยา
 เสนาผู้น้อยใหญ่ทกทวนนา
 ให้เร่งรัดจัดมาในพรุ่งนี้

เสนารับสั่งใส่เกษี
 ตามที่พระราชบัญชา

ให้เวียนแต่ทวายไปขวา
 หมิงช่ายทวนนาขึ้นชมกัน
 จับแวนเวียนรับทำขวัญ
 นางมารให้คืบอัคคี

ให้ลูกภักษ์มีสวัคไชยศรี
 อयरูมีทั้งโรคโรคา
 อยู่ในเมืองมานยักษา
 ชัณษาจำเวิญไปเนิ่นนาน

ต่างคนต่างกลับไปราชถาน
 พระกุมารแปนศุกทุกราตรี

นางพันธุรัตยักษ์
 สามีมอคุมววยควยไชพิศม์
 รักใครแปนบุตรสุดจจริต
 ลืมคิดถึงตัวของตัวตาย . . .

ส่วนในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 นั้น นางพันธุรัตถามถึงพงศ์เผ่า
 เหล่ากอของพระสังข์ก่อน พอทราบเรื่องราวนางก็ปลอบโยนรับขวัญว่าจะเลี้ยงไว้

เป็นลัญจกรรม แล้วจะยกเมืองให้ครอบครอง แล้วจึงให้จัดเตรียมงาน ซึ่งมีการ
เตรียมการละเล่นชนิดต่าง ๆ เมื่อทำพิธีเวียนเทียนเสร็จ ก็มีการอธิบายละเอียด
อีกว่า มีการแสดงอะไรบ้างตอนกลางวันหรือกลางคืน ดังนี้

มาถึงวังพลันทันที
จึงคำรัสตรัสถามความใน
จึงพระขรรค์ทรงค้ำค้ำคี่
เหตุผลตนปลายอย่างไรมา

เมื่อนั้น
คิดถึงมารดาบึงอาลัย
อันพระบิตรงค์ทรงภพ
เมียนอยู่นั้นชื่อจินทา
จับลูกดวงทองชลาสัย
บุญชายจึงไม่มวยชีวี

ฟัง เอยฟังการ
รับขวัญไมกลันน้ำตา
แมจะถนอมกลมเกลี้ยง
พออย่าได้กังขาราคี
จูบปลาทองอมขึ้นใส่ตัก
คึงดวงฤทัยนิยนา
ทานจงเร่งรักจัดแจง
จะสมโภชลูกแก้วแววไว

บัดนั้น
แล้วถวายบังคมกมกรา
ให้แต่งโรงราชพิธี
หนละครโขนหนังของระทม

วางยังแทนมณีศรีใส
พอเป็นลูกหลานไคร้ไฉนนา
สงองค์ลูกรักให้แกชา
ลูกยาทรงนามกรโค
พระสังข์ทูลแจ้งแถลงไข
รำไรทูลความแต่หลังมา
ประเสวีรูเลิศบุจบิตา
เขายูยงบิคาไผชาติ
ศิวแม่ขับไล่อุโยไพรสี
ทาวนาคีจึงใส่สำเภามา

นางมารสงสารเป็นหนักหนา
ลุมหลังลุมหน้าให้ปราณี
จะเลี้ยงเจ้าเป็นบุตรนะโฉมศรี
พระบุรีจะให้แกลูกยา
ความรักแสนสุดเสนาหา
แล้วสั่งมหาเสนาใน
ตกแต่งพาราอยุธยาได้
ขาดหมายกันไปอย่าได้นาน ¹

เสนารับพระราชบรรณา
มาสั่งการตามมีพระบัญชา
เทียนไชยบายศรีตั้งช้ายขวา
เครื่องเล่นนานาบรรตามี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

ทั้งระเบงระบำปล้ำมวย
จิวงาวเสภาชาติรี

พร้อมด้วยสังคีตคีตลี
มโหรีครึ่งทอนมอญรำ

ครึ่งรุ่งแจ้งแฉ่งองคฺกุกยา
ทองกรสังวาลตระการใจ
สรรพเสร็จเสด็จจรลี
เชิญเครื่องตามกันเป็นหลั่นมา

ได้เอ๋ยได้ฤกษ์
ลั่นของกลองไชยเบรี
จุดแว่นเวียนชวยยายชวา
แข็งแตรสังขประคังกัน

เวียนเทียนสำเร็จเสร็จสรรพ
แล้วนางอำนวยอวยไชย

ฝ่ายเจ้าพนักงานการเล่น
โชนละครโกปาสาตรี
หกคะเมนไต่ลวดกวดขัน
ครั้นราตรีมีดอกไม้ไฟ
อีกทั้งครึ่งทอนมอญรำ
จิวงาวฉาวแจ้งแฉ่งตน

ภูษาอุบายคีตริใส่
แล้วมนจโรไสสุภา
สาวศรีใส่สวทั้งชายชวา
ยาศราสติดยงพิธิ¹

นางมารให้เบิกบายศรี
คีตลีตีทับฉับพลัน
โหขึ้นสามลามีขม้น
ฆาตของกลองลั่นสนั่นไป

โบกจับจอนเจิมเฉลิมให้
ทกขโศกโรครภัยอย่าให้มี
ทั้งมวยปล้ำรำเต้นถวนดี
เป่าปี่ตีกลองก็กุกองไป
เจ็ดคืนเจ็ดวันหวนไหว
หนึ่งจันหนึ่งไทยดอกไม้กล
จับระบำรำท่าโกลาหล
เกดิอนกลอนอ้ออิงคะนึ่งไป²

เหตุที่พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 มีการพรรณานาการละเล่นชนิดต่าง ๆ มากมายเช่นนี้ อาจเป็นเพราะการละเล่นเหล่านั้นแพร่หลายมากในสมัยนั้น และรัชกาลที่ 2 ทรงชื่นชอบการแสดงต่าง ๆ ภายในพระราชสำนักของพระองค์นั่นเอง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 70 - 71.

จากนี้ในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ยังเพิ่มเติมข้อความเกี่ยวกับการเลี้ยงดูพระสัสซ้อย่างละเอียดกว่า นางพันธุรัตได้จัดพี่เลี้ยงนางนมไว้ให้ครบถ้วนเลี้ยงดูจนอายุ 15 ปี จึงคิดจะใคร่ไปป่า ดังนี้

ครั้นถึงจึงขึ้นบนแท่นแก้ว
แล้วจัดแจงนักเทศชนที่
กำนัลนางมโหรีขับไม้
แม่มอบให้พระสัสซ้ทั้งวังเวียง
นางถนอมกล่อมเกลี้ยงรักษา
จนพระชันษาสิบห้าปี
นางคอยเคลื่อนไหวคลายสบายใจ
แผ่อาบใจทีทักทิกนิกผูกพัน
อุยาอุยจะแสรงแกลงลอลวง
ว่าไม่ช้าแล้วกลับมาเร็วไว
แม่จะไปป่าเจ้าครุฑศรี
บ่อน้ำชายขวาเจ้าอุยาจร
สังลูกแก้วพลันมีทันธา
ออกจากพาราเวลาไคล

ผองแผ้วปรีดิ์ไปรมเกษมศรี
นางนมทั้งสี่พี่เลี้ยง
สำหรับให้ขับกล่อมพระเนื้อเกลี้ยง
ใครทมิเถียงจงเขียนชาติ
มิให้พระลูกยาเจ้าหมองศรี
ยังทวิความรักอยู่ทุกวัน
จะใคร่ไปเที่ยวป่าพนาสัต
คิดพลันกลัวลูกจะหนีไป
อุยาไหลวงหมายคำสำคัญไค้
ถึงจะหนีไปไม่พนกร
พันปีจึงพึ่งแม่สังสูน
หอซ่างห้วนอนเจ้าอุยาไป
พรั่งพร้อมทหารหนานอโยใหญ่
แปดงไปเป็นยักษฉับพลัน¹

บางตอนในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 เป็นการพรรณาลักษณะของตัวละครให้เห็นภาพพจน์ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ตอน พรรณาลักษณะยักษ์เมืองของนางพันธุรัตที่ลงมาจะจับพระสัสซ้ ซึ่งความเกาฉบับเลขที่ 83 ไม่ได้กล่าวไว้ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71 - 72.

ความเก่าฉบับเลขที่ 83

เมื่อนั้น

พระสังข์กระนํกอกสัน

เห็นหม้อสุระกมพัน

กลมก้นเขามาจะราวี

⋮

คิดได้ถึงคำทวนาคา

สั่งมากับราชสาสน์
จำจะแก้ไขเป็นไมตรี
ตามคํานาคีที่มีมา
(ตกไป 1 วรรค)
ยืมเอาแผนสุวรรณันจน

พระอุคโยไนให้แก้ยักษา
แผนทองลอยละลิวปลิวมา
คอยท่ายักษาดังมีใจ

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

เมื่อนั้น

สุวรรณสังข์นวังสุวรรค

เห็นหม้อสุระกมพัน

ครามครันพรันออกตกใจ

ແຕ່ລະຕົວຫົວພຣິກຫຍິກຫຍອງ
คำกาตาพองทองใหญ่
เขี้ยวขาววาริไม่มีใจ
คิดได้ถึงทวนาคี

แล้วจึงตั้งสัตย์อธิษฐาน
อย่าให้ขุนมารยักษี
มาทำอันตรายราวี
แก้ตัวขานี้เลยนา
คิดแล้วเท่านั้นมีพันนาน

จึงโยนแผนทองสุราให้ยักษา
แผนทองลอยละลิวปลิวมา
คอยท่ายักษีดังมีใจ¹

อีกตอนหนึ่งที่มีความเก่าไม่ค่อยได้ความกระจ่างชัด ในพระราชนิพนธ์
รัชกาลที่ 2 ได้แก้ไขให้ความกระจ่างชัดขึ้น คือ ตอนโทรของนางพันธุรัตทนายว่าถ้า
นางรับพระสังข์ไว้เป็นลูกจะทำให้นางถึงตายได้ ดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

ความเกษมฉบับเลขที่ 83

บัดนั้น

โหนเทำประนัมกมเกษา
 ฌิงพิณพิศคลักณา
 ตำราไทยโทะโคโปรดปราน
 อยาเกอซันชมพ็รมรัก
 พ็ตนักสงไสยทีไยสวาร
 ในตำราวาองพระกุมาร
 หมี่ไชยเปนลกหลานทาวนาคี่
 ซึ่งความานตเปนบุตย์ก
 ตำราทามนักแมย์กวี

โฌมยงเหมือนองคนางเมรี
 รับมาทานี้จะวายปราน

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

บัดนั้น

กมภณทโหรีใหญ่ฝ่ายขวา
 พินิจคิคนแลวทลมา
 โหราชอโทะโคโปรดปราน
 อยาเพอซันชมภ็รมย็ใจ
 มิไคสงสัยทีไยสวาร
 ตำราทวยวาพระกุมาร
 มิไชลกหลานทาวนาค
 มุณษย์กบัยักษจะรักกัน
 หามปรามกรคซันเปันหนักหนา

เหมือนหนึ่งคเหวาเหลากา
 เดียงรักษาคไคเมื่อโรมี
 ทำนองเมรีกับพระรด
 ดักหยกยาหมคแลวลอบหนี
 โฌมยงเหมือนองคเมรี
 รับมาทานี้จะวายปราน ¹

นอกจากบทละครเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 จะมีการ
 เพิ่มเติมถ้อยคำจากในความเกาหรือตัดความไปบ้างแล้ว ในตอนอื่น ๆ ก็ยังมีการตัด
 แปลงแก้ไขคำพูดเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้สละสลวยไคความกระจ่างชัดยิ่งขึ้นแทบทุกตอน
 เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

ความเกาฉบับเลขที่ 83

แต่^๑นี้แม่จะไคย^๑ผู้ไคย^๑เลา
ชวย^๑แม^๑กาน^๑เกลา^๑เฝ้า^๑เซหา
อ^๑ย^๑ชวย^๑ซั^๑บ^๑ไคย^๑ไคย^๑กา
แม^๑มา^๑เ^๑ย^๑เ^๑น^๑จะ^๑เ^๑น^๑ไค^๑ร
รา^๑พ^๑ลา^๑ง^๑ท^๑า^๑ง^๑ท^๑ร^๑ง^๑โส^๑กา

ช^๑ล^๑นา^๑แ^๑ว^๑ถ^๑า^๑ง^๑ล^๑า^๑ง^๑ไค^๑ล
ส^๑อ^๑น^๑อ^๑ค^๑ถ^๑ก^๑ถ^๑ก^๑ถ^๑น^๑ต^๑น^๑พ^๑ระ^๑ไท^๑ย
อ^๑ย^๑ใน^๑ย^๑ไค^๑ย^๑น^๑ำ^๑ไค^๑ย^๑ท^๑ำ^๑ลา^๑ย^๑
ค^๑ร^๑ึ^๑น^๑ถ^๑ึ^๑ง^๑จ^๑ึ^๑ง^๑ว^๑า^๑ง^๑บ^๑น^๑ท^๑แ^๑น^๑แ^๑ว

แ^๑ว^๑อ^๑ก^๑เ^๑ม^๑ี^๑ร^๑ัก^๑ย^๑อ^๑ค^๑ส^๑ง^๑ส^๑า^๑ร
ล^๑ุ^๑ก^๑ไค^๑ร^๑ท^๑ว^๑ง^๑ด^๑ู^๑ง^๑ไค^๑ย^๑ช^๑ล^๑ท^๑า^๑ร

บ^๑ร^๑ิ^๑ว^๑า^๑ร^๑แ^๑ว^๑ค^๑ล^๑อ^๑ม^๑อ^๑ย^๑พ^๑ร^๑อ^๑ม^๑เพ^๑ร^๑ี^๑ย^๑
พ^๑ิ^๑ไค^๑ย^๑ไค^๑ย^๑มา^๑ไค^๑ย^๑ว^๑า^๑ร^๑

จ^๑ม^๑ไค^๑ย^๑น^๑ค^๑ท^๑ี^๑ไค^๑ย^๑ม^๑ี^๑เส^๑ี^๑ย^๑
ช^๑ว^๑ย^๑ก^๑ัน^๑แ^๑ก^๑ไค^๑ย^๑ไค^๑ย^๑เส^๑ี^๑ย^๑
ก^๑ล^๑อ^๑ม^๑เก^๑ล^๑ี^๑ย^๑ง^๑เส^๑ี^๑ย^๑ง^๑ไค^๑ย^๑เ^๑า^๑บ^๑น

ว^๑า^๑พ^๑ลา^๑ง^๑ท^๑า^๑ง^๑ท^๑ัง^๑ส^๑ัก^๑จ^๑า

บ^๑น^๑ช^๑ำ^๑ก^๑ั^๑บ^๑ก^๑ม^๑า^๑ร^๑เ^๑ค^๑ย^๑อ^๑ค^๑ห^๑น^๑

เ^๑ค^๑ย^๑ไค^๑ย^๑ค^๑อ^๑บ^๑ป^๑ระ^๑ท^๑ำ^๑ค^๑ำ^๑จ^๑น

อ^๑ย^๑ำ^๑ไค^๑ย^๑ค^๑ั^๑บ^๑ส^๑น^๑ช^๑ี^๑ว^๑ำ^๑ว^๑ย

เส^๑ี^๑ย^๑ง^๑พ^๑ลา^๑ง^๑ท^๑า^๑ง^๑ย^๑ี^๑บ^๑ส^๑ค^๑น^๑ท^๑ี^๑พ

ล^๑บ^๑ห^๑ล^๑ง^๑ค^๑ัง^๑ย^๑ี^๑บ^๑ไค^๑ย^๑เ^๑ห^๑ือ^๑ค^๑ห^๑า^๑ย

ก^๑ม^๑า^๑ร^๑ไค^๑ย^๑ว^๑ะ^๑ค^๑ิ^๑ก^๑พ^๑ล^๑ี^๑ก^๑า^๑ย

จ^๑ึ^๑ง^๑ร^๑า^๑ย^๑ม^๑น^๑เ^๑า^๑ค^๑น^๑ค^๑ว^๑ย^๑ถ^๑ท^๑ช

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

ท^๑ี^๑น^๑ี^๑จะ^๑ไค^๑ย^๑ผู้^๑ไค^๑ย^๑เลา
อ^๑ย^๑ท^๑ว^๑ย^๑ช^๑ว^๑ย^๑ณ^๑า^๑น^๑เก^๑ลา^๑เ^๑ฝ้า^๑เซ^๑หา
อ^๑ย^๑ท^๑ั^๑บ^๑ซ^๑ัน^๑ไค^๑ย^๑ไค^๑ย^๑กา

แม^๑มา^๑เ^๑ย^๑เ^๑น^๑จะ^๑เ^๑น^๑ไค^๑ร
ว^๑า^๑พ^๑ลา^๑ง^๑ท^๑า^๑ง^๑ท^๑ร^๑ง^๑เ^๑ก^๑เ^๑ลา

ค^๑ิ^๑ค^๑ถ^๑ึง^๑แม^๑เ^๑า^๑แ^๑ล^๑ว^๑ร^๑อ^๑ง^๑ไค^๑
ส^๑ล^๑บ^๑ช^๑บ^๑ช^๑อ^๑น^๑อ^๑น^๑ไค^๑

อ^๑ย^๑ใน^๑ไค^๑ย^๑น^๑ำ^๑ไค^๑ย^๑ท^๑ำ^๑ลา^๑ย^๑ 1
ค^๑ร^๑ึ^๑น^๑ถ^๑ึ^๑ง^๑จ^๑ึ^๑ง^๑ว^๑า^๑ง^๑บ^๑น^๑ท^๑แ^๑น^๑แ^๑ว

เ^๑อ^๑ง^๑แ^๑ว^๑ป^๑ริ^๑ค^๑ิ^๑เ^๑ป^๑ร^๑ม^๑เ^๑ก^๑ษ^๑ม^๑ค^๑า^๑น^๑ค^๑
บ^๑อ^๑ก^๑เ^๑ม^๑ี^๑ร^๑ัก^๑พ^๑ล^๑ัน^๑ม^๑ิ^๑ท^๑ัน^๑น^๑า^๑

บ^๑ร^๑ิ^๑ว^๑า^๑ร^๑แ^๑ว^๑ค^๑ล^๑อ^๑ม^๑อ^๑ย^๑พ^๑ร^๑อ^๑ม^๑เพ^๑ร^๑ี^๑ย^๑
พ^๑ิ^๑ไค^๑ย^๑ไค^๑ย^๑มา^๑แ^๑ค^๑ว^๑า^๑ร^๑

จ^๑ม^๑ไค^๑ย^๑น^๑ช^๑ล^๑ท^๑ี^๑ไค^๑ย^๑ม^๑ี^๑เส^๑ี^๑ย^๑

ช^๑ว^๑ย^๑แ^๑ก^๑ไค^๑ย^๑ไค^๑ย^๑ค^๑ิ^๑น^๑จะ^๑ไค^๑ย^๑เส^๑ี^๑ย^๑

ก^๑ล^๑อ^๑ม^๑เก^๑ล^๑ี^๑ย^๑ง^๑เส^๑ี^๑ย^๑ง^๑ไค^๑ย^๑เ^๑า^๑บ^๑น^๑

ว^๑า^๑พ^๑ลา^๑ง^๑ท^๑า^๑ง^๑ท^๑ัง^๑ส^๑ัก^๑ย^๑อ^๑ช^๑ิ^๑ษ^๑ฐ^๑า^๑น

ถ^๑า^๑บ^๑ญ^๑เ^๑า^๑ก^๑ั^๑บ^๑ก^๑ม^๑า^๑ร^๑เ^๑ค^๑ย^๑อ^๑ค^๑ห^๑น^๑

แ^๑ก^๑ษ^๑า^๑ท^๑ี^๑ห^๑ล^๑ึง^๑ท^๑ัง^๑ส^๑อ^๑ง^๑เ^๑ค^๑ย^๑ค^๑ำ^๑จ^๑น

เ^๑ค^๑ษ^๑ะ^๑บ^๑ญ^๑ก^๑ม^๑า^๑ร^๑ไค^๑ย^๑ว^๑อ^๑ค^๑ว^๑า^๑ย

เส^๑ี^๑ย^๑ง^๑พ^๑ลา^๑ง^๑พ^๑ลา^๑ง^๑เ^๑า^๑ส^๑ค^๑น^๑ช^๑ิ^๑พิ^๑ย

ล^๑บ^๑ห^๑ล^๑ง^๑ค^๑ัง^๑ย^๑ี^๑บ^๑ไค^๑ย^๑เ^๑ห^๑ือ^๑ค^๑ห^๑า^๑ย

ค^๑อ^๑ย^๑พ^๑ัน^๑ค^๑ิ^๑น^๑ส^๑ม^๑ป^๑ระ^๑ค^๑ิ^๑ค^๑ลา^๑ย

ไค^๑ย^๑น^๑อ^๑า^๑ม^๑น^๑ท^๑ว^๑ย^๑ถ^๑ท^๑ช^๑ 2

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

อีกตอนหนึ่งที่ต่างกันมาก คือ ตอนนางพันธุรัตโกรธโหรแล้วขับไล่ออกไป ดังนี้

ความเกาฉบับเลขที่ 83

ฟังว่า
คังนิงไฟยฟ้าฆ่าสังฆาน
เมโอยโหนใหญ่ใจภาน

เทียบทานพูดเล่นมา เจริจา
ลาบโตลาบใหญ่ก็ไมยรู้
ลูกกมึงคิดอีกดา
มิงว่าไคยมีไชยพระลูกยา
ไนยตำราของมันนั้งยังไร
อันหนึ่งพระรสกับเมรี
โลบลนโลกีเปนข้อใหญ่

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

ไค้เออยไค้ฟัง
มิดคุดมคุดมคุดคั้งเพลิงฉาย
เหมอายโหรใหญ่ใจพาล

ช่างเปรียบเทียบทัตทานด้วยมารยา
มิงนึ่งกจิตคิคคค
จะขบถจริงจิงกระมังหนา
กโหรจะไค้ลูกยา
กิดหน้าขวางตาหรือว่าไร
กโหรโชนางเมรี
หลงควยโลกีหาคี่ไม¹

ตอนที่ต่างกันไม่มากนักอีกตอนหนึ่ง คือ ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัตแล้วพวกยักษ์ไปตามพบแต่ไม่รู้จัก ดังนี้

ความเกาฉบับเลขที่ 83

บัดนั้น

ขุนยักมักกะสัน น้อยใหญ่

เห็นพระสังข์ของนั้งอยู่บนตนโหร
มิไค้รู้จักแต่สักตน
จึงปราโสไทยถามทันเทวา
เห็นเงาะเหาะมาภาหาไม
อยาแกลงกลาวคำอำพราง
บอกไปตามจริงในบัดนี้

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

บัดนั้น

หมมารทหาร น้อยใหญ่

เห็นพระสังข์นั้งอยู่บนตนโหร
มิไค้รู้จักแต่สักตน
จึงถามวาคูกอนเทวา
เห็นเงาะเงาะเหาะมามั้งหรือไม
อยาแกลงกลาวคำอำไว
จงบอกไปตามจริงบัดนี้²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

ตอนที่ต่างกันพอประมาณ คือ ตอนที่พระสังข์หนีนางพันธุรัตไป แล้ว
นางให้พวกยักษ์ตามไป ดังนี้

ความเกาฉบับเลขที่ 83

บัดนั้น

เจ้าพวกอะสุรระศักยักษา

ค่านับรับคำแล้วอำลา

บางนิมิตกายากำยำ

เหาะเหินเที่ยวหาในป่ากว้าง

ทุกทิศแถวทางเกือบทั่ว

บางแยกไปยบักไปยคางน้ำ

แสลงฤทธิเลิศล้ำอันเกรียงไกร

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

บัดนั้น

จึงหมอบสุรศักยักษา

ค่านับรับคำแล้วอำลา

นฤมิตกายากำยำ

เหาะเหินเที่ยวหาในป่ากว้าง

ทุกทิศทุกทางเกือบทั่ว

แยกไปบกกบวงไปขางน้ำ

ต่างล้ำแดงเคชเกรียงไกร ¹

บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพวก ข หมู่ 1 ในตอนอื่น ๆ ที่มีได้ยกมา
เปรียบเทียบกับให้คูนัน ก็มีลักษณะแตกต่างจากฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 เล็ก ๆ
น้อย ๆ ท่านองเดียวกับที่ยกมาให้ดู นอกจากตอนที่พระสังข์จะหนีนางพันธุรัตไปนั้น
ในฉบับเลขที่ 68 มีการเพิ่มเติมเกี่ยวกับความฝันของนางพันธุรัตขณะไปป่าจับสัตว์กิน
ซึ่งในฉบับเลขที่ 66, 83 และฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ไม่มี ดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82 - 83.

ฉบับเลขที่ 68

เมื่อนั้น

นางพันธุรัตย์กษีร
 บันทมัยในดั่งกังพี
 ยักษีรบันทมไศยมไพโร
 ผนวชุนมานมานโรย
 เคนเคามาไกลนางเทวี
 ถือตามคัมภีรมาแกวงกวัด
 มาตัดเอาเกล้าเกษีร
 สิ้นฉันทพานันท์นที
 อะสุรตี้นจากนี้ตกรา
 นางยกหัตถ์คินดูบเกต
 ก้อแจงเหตว่าฉันทนางยักษา
 ไนทรวงเจาเรารอนในอรกา
 กัลยาไมเปนส่มประคี่
 โอพอสั่งนอยกลอยไจย
 จะเปนยังไรยไมรที
 ชีตพลางทางเสดจัจจอละลี
 ยักษีรก่อริบระเหตมา

ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

เมื่อนั้น

นางพันธุรัตย์กษา
 เทียวป่าเลนสบายหลายเวลา
 ก็เหาะกลับคืนมายังเมืองมาร¹

จากหลักฐานที่ยกมาเปรียบเทียบข้างต้นนี้ เป็นเหตุให้ผู้วิจัยมีความคิด
 ว่า รัชกาลที่ 2 น่าจะได้ทรงนำบทละครนอกชุดนี้มาเป็นแนวทางในการพระราชนิพนธ์
 บทละครนอกเรื่องสังข์ทองของพระองค์

สำหรับบทละครนอกเรื่องสังข์ทองของพวก ข หนุม 2 คือ ฉบับเลขที่ 82
 41 และ 85 นั้น แม้ว่าจะมีข้อความหลักหรือเค้าโครงเรื่องคล้ายคลึงกับบทพระราช
 นิพนธ์รัชกาลที่ 2 ก็ตาม แต่สำนวนกลอนต่างกันไปคนละทาง และข้อปลีกย่อยแตกต่าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

กันมากมายเกินกว่าที่จะเชื่อว่าเป็นต้นฉบับที่รัชกาลที่ 2 ทรงนำมาเป็นแนวทางในการทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ทองของพระองค์

ผู้วิจัยจะชี้ข้อแตกต่างดังกล่าวต่อไปนี้

เนื้อความฉบับเลขที่ 82, 41 (หน้าต้น) เป็นตอนต้นของเรื่องสังข์ทอง กล่าวถึงนางจันทวี (สะกดตามต้นฉบับตัวเขียน) ฝ่ายพระอินทร์ประทานดวงแก้วให้พระสามีของนาง พระสามีมอบให้นางค้อ นางกลืนเข้าไปในอกด้วยความรักใคร่ และนางจันทวีก็ฝันว่าดวงจันทร์ลอยตกลงมาที่แทนทอง นางรับไว้ได้ รุ่งเช้าท้าวศรีวิมล (สะกดตามต้นฉบับตัวเขียน) ทำนายฝันให้ว่า นางจันทวีจะได้โอรส และนางจันทวีจะได้ชิดาจากนี้ ท้าวศรีวิมลก็ประทานสิ่งของให้ทั้งสองนางเป็นการทำขวัญ แต่นางจันทวีมักได้เป็นรองนางจันทวีเสมอ ทำให้นางจันทวีเคียดแค้นมาก ให้คนใช้ไปหายายเฒ่าสุเมธามาทำเสน่ห์ ฤทธิเสน่ห์ทำให้ท้าวศรีวิมลลงมahanางจริง ๆ แต่แล้วก็กลับไปท่อมานางจันทวีจะคลอคลุก สาวใช้ไปทูลท้าวศรีวิมล พระองค์ให้ไปหาหมอมาคูนาง แล้วตามลงมาเห็นนางคลอคลิดา ก็ประทานสิ่งของและเลือกแมนนางกำนัลให้พร้อม ท่อมานางจันทวีก็คลอคลุกออกมาเป็นสังข์ทักษิณวัฏฏ์ ท้าวศรีวิมลให้เอาพานทองรับไว้ นางจันทวีรับนางจันทวี จึงให้สาวใช้เอาทองไปติดสินบนโหร 90 ซึ่งให้ทายว่าลูกนางจันทวีเป็นกาลีบ้านเมืองให้จับไปเสียจากเมือง โหรก็รับคำว่าจะทายตามนั้น (หมดต้นฉบับเพียงนี้)

จะเห็นได้ว่า เนื้อความใหญ่ในฉบับนี้เหมือนกับบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ตอนต้น คือ มีความฝันเกิดขึ้นก่อนที่นางจันทวีและนางจันทวีจะทรงครรภ์ และมีการหายายเฒ่าสุเมธามาทำเสน่ห์ คลอคลุนให้สินบนโหรเหมือนกัน แต่ก็มีส่วนปลีกย่อยต่างกัน ดังนี้

ด้านความฝัน ในบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ท้าวศรีวิมล
ฝันเองว่า คว้าพระอาทิตย์ที่ตกลงมาได้ควยหัตถ์ชวา และคว้าดาวที่ตกลงมาได้ควย
หัตถ์ซ้าย แล้วจึงให้โหรทำนายฝันให้ มีโขนางจันท์เทวีและนางจันทาฝัน แล้วท้าว
ศรีวิมลทำนายให้

ด้านการทำเสน่ห์และติดสินบนก็ต่างกัน คือ

ในบทละครพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 นั้น นางจันทาให้สาวใช้ติดสินบน
โหรก่อควยทอง 3 ชั่ง ให้ท้าวว่าลูกนางจันท์เทวีเป็นกาลีบ้าง เมืองให้ขับไล่เสียจาก
วัง ถ้าทำสำเร็จจะให้เงินอีก 5 ชั่ง โหรก็รับทำให้ และหลังจากนางจันท์เทวีถูกขับ
ออกไปพร้อมหอยสังข์แล้ว นางจันทาให้นางจันทิไปขอตำแหน่งมเหสีให้ แต่ท้าวศรีวิมล
ไม่ยอมให้ แล้วนางจันทาจึงให้สาวใช้ไปตามยายเขาสุมะธามาทำเสน่ห์ มีโขนางจันทา
ให้ยายเขาสุมะธามาทำเสน่ห์ก่อนแล้วจึงให้สินบนโหรควยทองถึง 90 ชั่ง

ถ้าจะดูลักษณะสำนวนกลอนก็จะเห็นได้ว่า ไม่มีเค้าของกันและกันเลย
แม้จะเป็นเนื้อความต่อเนื่องกันก็ตาม ดังตัวอย่างตอนทำเสน่ห์ มีวิธีการที่แตกต่าง
กันมาก ดังนี้

ความเก่าฉบับเลขที่ 82

ตัวขำมันตราเลิศล้ำ
จสอนบรีกำให้รำเรยีน
อานคู้แล้วแมยวัก
ทาวจรอนอังกังพิศุเสยีน
ซาไยแมเจ้าจ้งเลาเรยีน
ตำราบิคเทยีนสลึงเคียว
ยายหม้อจึ่งบอกมันไทย
จำไคยไมคลาคุณลาคนเลียว
โณมฉายจำไคจิง ๆ เจยิว
บิคเคยิวไคครับจับพระมัน

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

ว่าแล้วจุดเทียนเข้าตูปาน
โหงพรายลนลานหาผูกลา
ปลุกเสกควยฤทธิ์วิทยา
มิชาลุกขึ้นทั้งโหงพราย
ขยายเผาจึ่งลนเอนำมัน
คอรานางจันทานาขวัญหาย
ชี้ตั้งบิคปากผีพราย
บันเป็นรูปกายพระภูมิ
กับนางจันทาให้กอดกัน
แล้วผูกพันไว้ควยคายผี

ความเก่าฉบับเลขที่ 82

เอาขันสำริดคักนำมา
 เสกควยคาถาสามหัน
 ไวสำหรับสงนี่ถุามัน
 ทั้งเสกสคนไทยลบไล
 แลวพันเหยียนไซไวไทตาม
 พิศถารโดยความอาชาไส
 จสุสัมประสังจิงไจย
 เกบไวเท็คซาจซอลลา

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

เอาใส่ไต้ที่นอนนางเทวี
 นำมันผีเสกใส่ในเครื่องทา
 ลงชื่อใส่ใส่เขียนตาม
 สองยามให้หลงลงมาหา
 เสกหมากพลูไว้ให้มีไค้ซา
 มิมาอยากับกันสืบไป
 แลวบอกมนตรามหาละลวย
 เปาให้งวยงงหลงไหล
 เพ็คทูลเชื่อฟังคังใจ
 วาไรเห็นจริงทุกสิ่งอัน ¹

จะเห็นได้ว่าพระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 ก่อให้เกิดภาพ-
 พจน์และความรู้สึกน่ากลัวมากกว่าฉบับความเก่าซึ่งใช้แต่มนตรา ไม่มีผีเข้ามาเกี่ยวข้อง
 ้วยเลย

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงคิดว่า รัชกาลที่ 2 คงจะไม่ได้ทรงนำบทละครฉบับ
 เลขที่ 82, 41 นี้มาเป็นแนวทางในการทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสังข์ทองของ
 พระองค์

สำหรับฉบับเลขที่ 85 นั้น ผู้วิจัยได้พิจารณาสำนวนกลอนแล้ว เชื่อแน
 ว่าเป็นสำนวนกลอนสมัยกรุงเก่า เหมือนกับที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรง
 กล่าวไว้ในอธิบายเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่าว่า "เห็นจะแต่งเมื่อราวในแผ่นดิน
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ" ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวรายละเอียดไว้ในหัวข้อที่ว่าด้วย
 บทละครครั้งกรุงเก่าแล้ว

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33 - 34.

ส่วนพวกที่ 3 คือ พวกที่ไม่เหมือนกับบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ซึ่งได้แก่ ฉบับเลขที่ 33, 34 และ 86 นั้น ฉบับเลขที่ 33 ตอนต้น ๆ ซ้ำกับท้าย ๆ ฉบับเลขที่ 86 แล้วมีตอนต่อไปจากฉบับ 86 อีก มีชื่อตัวละครต่างกันเล็กน้อย ส่วนฉบับเลขที่ 34 เนื้อเรื่องคล้ายฉบับเลขที่ 86 แต่ชื่อตัวละครและชื่อเมืองต่างไปบ้าง ผู้วิจัยจะเล่าเรื่องย่อตั้งแต่ฉบับเลขที่ 86 ต่อด้วยฉบับเลขที่ 33 และบอกข้อแตกต่างของฉบับเลขที่ 34 ดังนี้

ฉบับเลขที่ 86 เป็นตอนต่อจากสังข์ทองฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 กล่าวถึง ท้าวศวิมลชวนพระสังข์ นางรจนา และนางจันทเทวี ลาท้าวสามนต์ กลับบ้านเมืองของตน พอไปพักพิงกลางป่า นางรจนาถูกท้าวไววอระเวก (ซึ่งเป็นยักษ์ที่ได้พรจากท้าวเวศสุวรรณให้แทงฟันไม้ตาย) ลักพาเหาะไปเมืองนพรัตน์บุรี (เป็นเมืองของนางพันธุรัตที่พระสังข์เคยไปอยู่) ซึ่งขณะนั้นมีท้าวกุมพรัตน์ครองอยู่ คั้นนั้นท้าวกุมพรัตน์ว่าอากาศไข่ม่มเมืองตนเอง ตนแย่งไข่ม่มได้และถวายพระราชพาไป ไทรทนายว่าจะมียักษ์อุ้มนางมาบนท้องฟ้าและต่อสู้กับกุมพรัตน์ กุมพรัตน์สั่งพสุรน้องชายให้เตรียมพลไว้ พอไววอระเวกเหาะเหยชมนางรจนามาถึง กุมพรัตน์ให้พลยักษ์ห้อมล้อมไว้แล้วถามว่าไปลักเมียใครมา ไววอระเวกว่าเมียคนได้จากป่า แต่นางรจนาบอกว่าเป็นเมียพระสังข์ของถูกลักพามา กุมพรัตน์จึงตรงเข้าต่อสู้กับไววอระเวก ไววอระเวกสู้ไม่ได้รำยมนต์ให้มีคิมิตแล้วเหาะหนีจะกลับไปอยู่ แต่ถูกนางพันธุรัต (ซึ่งตายไปเป็นเสื้อเมืองรักษาเมืองนพรัตน์ของนางอยู่) รำยมนตร์ให้ท้องฟ้ามีคิมิตจนไววอระเวกไม่เห็นทาง หลงกลับมาหาโยธาของท้าวกุมพรัตน์อีก ฝ่ายพระสังข์คั้นขึ้นไม่เห็นนางรจนา เห็นวอดามนางกำนัลก็ไม่มีใครทราบ ท้าวศวิมลจึงเรียกโหรมาทำนาย ก็รู้ว่ายักษ์ลักไป ให้ตามไปจะได้นางคืน พระสังข์ให้ท้าวศวิมลกลับบ้านเมืองก่อน ตนเองจะตามไปที่หลัง แล้วสวมรูปเงาะเหาะตามรจนาไป เห็น 2 ยักษ์กำลังต่อสู้กัน กุมพรัตน์เห็นพระสังข์สวมรูปเงาะเหาะมาจำได้ก็ยินดีแสดงการวะแล้วรบกับไววอระเวก

ต่อไป ไวอระเวกรบมือหนึ่ง อีกมือหนึ่งกุมมือนางรจนาไว้ พระสังข์จึงเข้าโจมตี ไวอระเวก และชิงนางรจนาคืนมาได้ แล้วรบชนะไวอระเวกด้วย กุมพรีตเชิญ พระสังข์เข้าเมือง พระสังข์ตกลงที่จะไปเยี่ยมศพนางพันธุรัตด้วย พอถึงเมืองเกิด แคลงใจในตัวนางรจนาที่ตกไปอยู่ในมือยักษ์ รจนาจึงขอลุยไฟพิสูจน์ พระอินทร์ กำบังกายลงมาเสกน้ำรดไฟไม่ให้ร้อน นางรจนาจึงไม่เป็นอันตราย พระสังข์สั่งให้ กุมพรีตจัดงานฉลองนางรจนา พอทำขวัญเสร็จก็ให้กุมพรีตครองเมือง แล้วจะพานาง รจนาไปเฝ้าท้าวยศวิมลและนางจันทเทวี (ในต้นฉบับใช้หลงเป็นนางสมณฑา) กุมพรีตจึงให้นพสุรยกกองทัพไปส่งด้วย

ฝ่ายไวอระเวกซึ่งแพ้พระสังข์ต้องแปลงกายเป็นพญานาคแทรก แขนคินหนีไป ใต้ไปหาเพื่อนชื่อไวอระวงให้ช่วย ท้าวไวอระวงสั่งให้เตรียมทัพ จะยกไปรบวันรุ่งขึ้น

นางพันธุรัตเสื่อเมืองนพรัตอาศัยอยู่บนภูเขาสูง ก็แปลงกายเป็นสาวงามมาขวางหน้ารถพระสังข์ไว้ขณะเสด็จพร้อมหมู่โยธา พระสังข์หลงเกี่ยวพาเพราะ เข้าใจผิดคิดว่าเป็นสาวชาวป่า ในที่สุดนางจึงบอกความจริงว่าเป็นปีศาจพันธุรัต ตายมาเป็นเสื่อเมืองนพรัต แล้วก็ร้ายมนต์เป็นร่างนางพันธุรัตให้เห็น และบอกให้ พระสังข์กลับไปช่วยกุมพรีตรักษาเมือง เพราะไวอระเวกไปขอกำลังไวอระวง และจะมาตีเมืองของนาง พระสังข์ก็รับคำและพาไปแนะนำให้รจนารู้จัก นพสุรและ เหล่าเสนาเห็นนางพันธุรัตก็ดีใจ พวกกันตามนางว่าไปสวรรค์แล้วทำไมกลับมาอีก นางไม่ตอบกลับสั่งให้พวกพลยักษ์เคลื่อนพลกลับเมืองนพรัต บอกให้ท้าวกุมพรีต เตรียมพลที่กล้าหาญรักษาป้อมปราการให้มั่น แล้วยกศรที่พระอินทร์ประทานให้ เมืองนพรัตแก่พระสังข์ บอกว่าศรนี้แดงไปใดตั้งใจนึก พร้อมทั้งบอกว่าไวอระเวก และไวอระวงได้พรจากท้าวเวศสุวรรณไว้กันภัย ผู้ชายฆ่าไม่ตายถึงแม้จะมีฤทธิ์มาก ก็ตาม ถ้าผู้หญิงไม่มีฤทธิ์ฆ่าจึงจะตาย บอกเท่านั้นแล้วบางก็กลับไปเนินผา ต้นฉบับหมดลงแต่ไวอระเวกและไวอระวงตื่นนอน

ฉบับเลขที่ 33 นั้น ข้าความกับเล่ม 86 ตอนท้าย คือ เริ่มตั้งแต่ นางพันธุรัตไปขอให้พระสังข์กลับไปรักษาเมืองของนาง เนื้อความเหมือนฉบับเลขที่ 86 แต่ชื่อเปลี่ยนไปเล็กน้อย คือ ไวยวะเวกและไวยวะวงนั้น ในฉบับเลขที่ 33 เป็นไวยเวก และไวยวง เนื้อความตอนที่ต่อจากฉบับเลขที่ 86 กล่าวถึง ไวยวง ยกพลออกจากเมืองพร้อมกับไวยเวก เกิดกลางสังหรณ์ว่าคงจะไปตายแน่ เพราะ มองไม่เห็นปราสาทเมื่อเหลียวกลับมามอง ข้าดูไพร่พลเห็นไม่มีหัวอีกด้วย จะกลับเข้า เมืองก็อ้ายไพร่พล แข็งใจยกพลต่อไปจนใกล้เมืองนพรัตน์ สงนันทภักก์แต่งสารเข้าไป ในเมืองเร่งให้ส่งนางที่แยงจากไวยเวกคืนพร้อมทั้งประหารเงาะป่า มิฉะนั้น จะตีให้ยับ (ต้นฉบับขาดหายไป เริ่มหน้าปลายความไม่ต่อกัน) ต่อไปกล่าวถึง นางรจนาสวมเงาะซ่อมรบชนะนพสุร พระสังข์ก็โง่มากเรียกให้รจนากลับมา และ สั่งให้กุมพรีตเตรียมทัพจะยกออกตีข้าศึกตั้งแต่ 11 นาฬิกา เช่นเดียวกับฝ่าย ไวยเวก ไวยวง เลื้อเมืองพันธุรัตขนลุก จับยามครุว่าพระสังข์จะทำศึกจึงยก บริวารภุคพรายจากเขอาัญชันมาช่วย

พอไวยเวกไวยวงยกทัพมาถึง พระสังข์ก็ทรงเครื่องที่พระอินทร์ ประทานให้รจนาสวมรูปเงาะพาไพร่พลออกประจันหน้าข้าศึก รจนาคั้นไวยเวก จึงตรงเข้าเอากระบองฟาดสู้รบกัน พระสังข์รบกับไวยวง นางพันธุรัตแกว่งแซ ขึ้นบนฟ้ากลายเป็นพญานาคมามัคยักษ์ ไวยเวกไวยวงก็ร้ายมนตร์ของพระอินทร์ ไปทำลายมนตร์นางพันธุรัต หลุดจากนาคได้ ร้ายมนตร์กำบังกายเหาะหนีไปซ่อนตัว ในกลีบเมฆ นางพันธุรัตบอกนางรจนาวาจะพาไปฆ่ายักษ์ที่กลีบเมฆ นางรจนาบอก พระสังข์ขอ พระสังข์จึงเสด็จรณรงค์ขึ้นไปถุกยักษ์ทั้ง 2 คนตกลงมาที่พื้นดิน นางพันธุรัตพาเงาะรจนาไปฆ่ายักษ์ทั้งคู่แล้วตีด้วยกระบองจนตาย ไพร่พลยักษ์ ก็แตกกระจายไป พระสังข์ก็พานางรจนาและไพร่พลเข้าเมือง

ในฉบับเลขที่ 34 นั้น เนื้อเรื่องส่วนใหญ่คล้ายฉบับเลขที่ 86 มาก เว้นแต่ชื่อเมืองของนางพันธุรัตเปลี่ยนจากนพรัตน์ เป็นเมืองมารัน และไววอระวง เปลี่ยนเป็นโกยนาสุร ฉบับนี้กล่าวถึงเมียโกยนาสุรชื่อ สุมาไลย และลูกชื่อจิระมาต อีกด้วย และก่อนที่ไววอระวงและโกยนาสุรจะยกมาเมืองมารันนั้น นางสุมาไลย ได้ห้ามปรามไววอระวง แต่โกยนาสุรไม่เชื่อ (ต้นฉบับมีเรื่องสังข์ทองคำอันเดียว อีกค่านหนึ่งเป็นเรื่องพระสมุท ทอนจันทร์สุทัศน์ไปตามมบิดา)

ผู้วิจัยได้สอบทานบทละครนอกฉบับตัวเขียนที่มีในหอสมุดแห่งชาติ กับบทละครนอกพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 แล้ว มีความเห็นว่า ฉบับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงนำมาเป็นแนวทางในการพระราชนิพนธ์นั้น น่าจะเป็นฉบับความเก่าเลขที่ 66, 67 - 68 และ 83

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

การเล่นคลี่

การเล่นคลี่ ซึ่งกล่าวไว้ในนิทานเรื่องสังข์ทองของไทยทุก ๆ ส่วนวนั้น ยังไม่มีผู้ยืนยันให้แน่ชัดลงไปว่า มีการเล่นอย่างไรแน่ ได้แต่มีผู้สันนิษฐานหรืออธิบายวิธีการเล่นที่เท่าที่เรียกว่าคลี่ไว้เท่านั้น ดังผู้วิจัยจะขอเก็บความจากที่ค้นคว้าได้ดังนี้

1. ส. พลายน้อย กล่าวไว้ในเกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย¹ ว่า การเล่นคลี่นี้ในสมัยโบราณเขมรก็เคยมีเล่น ดังที่มีหลักฐานปรากฏในกฎมณเฑียรบาลกรุงกัมพูชา ดังนี้

มาตรา 181 ถ้าเสด็จทรงมาพระที่นั่งไปประพาศในส่วนสนามสำราญพระราชหฤทัยคีคีลีในทีใด ผู้ใดรับคลี่นั้น อยาให้ตีสกัดหน้าพระที่นั่ง ถ้าขึ้นมายืนขี้นคี่ลื้ออย่าขี้นมาขี้นให้เสมอเทียมคี่ระมะนั้น ให้อยู่เสมอหางมาพระที่นั่ง ถ้าขี้นขี้นให้เทียมเสมอ ถาสกัดหน้ามาพระที่นั่ง ทานวามันมีความผิด โทษนั้นถึงประหารชีวิต

มาตรา 182 ถ้าผู้ใดคีคีลีพลาดตกกระเด็นไปถูกคลี่นั้นไปถูกเสด็จ ทานวามันมีความผิด ให้ลงพระราชอาญาโบย 30 ขวบ ถ้าคีคีลีนั้นมีไชยชนะเสด็จ ทานพระราชทานเงิน 1 ตำลึงเป็นรางวัล²

ส. พลายน้อย กล่าวว่า กฎมณเฑียรบาลนี้คล้ายกับในกฎมณเฑียรบาลของไทย และในบานแพนงของเขมรแจ้งว่า เพิ่งรวบรวมกฎนี้เมื่อปีกฎ พ.ศ. 2418

¹ ส. พลายน้อย, เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย. (พระนคร : แพร่พิทยา 2505), หน้า 314 - 323.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 315 - 316.

ครั้งองค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ 5 ของไทย ส. พลายน้อย สันนิษฐานว่าของไทยเราจะเก่ากว่า เพราะมีบางคำที่เก่ามาก ดังนี้

แต่หัวสนามถึงลานคี่ โยยการขลุ่ยขลุ่ย ขลุ่ยคี่ถึงโรงช่างหล่อ โยยการขลุ่ยขลุ่ย . . . ถาทรงมาคี่แลเรียกขลุ่ยหมื่นหัวพัน แลนายมาจุงเขาควยอินังไซย แลจะชงโคนันโหลวงทองคักขายหาง อยาเอาหนามา¹

ส. พลายน้อย สันนิษฐานคำ ชงโคน ซึ่งใช้ในกฎมณเฑียรบาลของไทยว่า น่าจะมาจากโซคาน เพราะมีเสียงใกล้เคียงกัน คำว่า โซคานนี้เป็นคำโบราณที่ใช้เรียกการเล่นคี่ เพราะโซคาน(Chagan) นี้ ในภาษาสันสกฤตหมายถึง สีค้ำ เพราะการเล่นคี่มีสนามสีเหลือง ต่อมาเดือน ๆ ไปเป็นการขี่ม้าตีคี่ในสนาม ในที่สุดคำโซคานนี้ก็เลิกใช้ เรียกชื่อใหม่ว่า โปโล(Polo) คำ Polo กล่าวกันว่ามาจาก Pullu ซึ่งหมายถึงต้นวิลโล ซึ่งเป็นไม้ที่ใช้ตีลูกคี่

ส. พลายน้อย กล่าวอีกว่า คำว่าคี่อาจมาจากภาษาเปอร์เซีย ที่เรียกว่ากะวี เราเคยติดต่อกับเปอร์เซียมานานอย่างคำกัสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ฉะนั้น เราอาจได้เรื่องคี่มาจากเปอร์เซีย หรือชาวอินเดียที่เข้ามาค้าขายกับไทยนำมาเผยแพร่ก็ได้ เพราะการเล่นคี่แพร่หลายไปตามประเทศต่าง ๆ เช่น ตุรกี ทิเบต จีน ญี่ปุ่น พม่า อินเดีย เป็นต้น

ส. พลายน้อย อ้างถึง "อนิรทคัจฉินท์" ว่ากล่าวถึงการเล่นคี่ด้วยว่ามีอยู่ 3 ประเภท คือ ขี่ม้าตีคี่อย่างหนึ่ง ขี่ช้างตีคี่อย่างหนึ่ง และเดินตีคี่อีกอย่างหนึ่ง ดังนี้ "คี่ช้างคี่ม้าคี่คน เล่นลูกโคนกล ประเกราประกวคัพพัน" ส. พลายน้อย สันนิษฐานว่า อย่างหลังคงเป็นแบบชาวบ้านเล่น ส่วน 2 อย่างแรกคงจะต้องเป็นผู้มีฐานะเล่น เพราะต้องมีม้าและช้างด้วยจึงจะเล่นได้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 316.

นอกจากนี้ ส. พลายน้อย ยังเพิ่มเติมอีกว่า ลักษณะของคลีที่เล่นยังแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ คลีธรรมดากับคลีไฟ ซึ่งต่างกันที่ลูกคลี ลูกคลีธรรมดา มักใช้ตาไม้ไผ่ หรือแกนไม้แข็งขนาดลูกมะนาวหรือโตกว่าเล็กน้อย หรือบางทีใช้ไม้ทองหลางเพื่อป้องกันอันตราย แต่ตีไม้คอยวิ่งเหมือนไม้แข็ง ส่วนคลีไฟนั้นมักใช้ไม้ทองหลางแห้งซึ่งมีขนาดโตกว่าคลีธรรมดา เพราะต้องเผาไฟให้ลูกแดง ซึ่งจะทำให้ลูกคลีมีขนาดเล็กลงไปอีก

ส. พลายน้อย อ้างว่า พระเจ้าอักษารได้ทรงสร้างเมือง Nagarchain ซึ่งแปลว่าเมืองพักผ่อน ซึ่งมีศูนย์กลางของการเล่นคลีด้วย โดยใช้ไม้ทองหลางทำเป็นก้อนกลม ๆ เผาไฟเป็นลูกคลี และอ้างว่าพระเจ้าอักษารคิดค้น อายบาก กษัตริย์องค์แรกของอินเดียนี่มาเล่นคลี แล้วมาล้มลงทับพระองค์ไว้ หัวกลม ๆ บนอานม้าได้กดพระอูระอย่างแรงถึงกับสวรรคตทันทีเมื่อปี ค.ศ. 1210

จากนี้ ส. พลายน้อย ชี้แจงว่า ในเมืองไทยมีการเล่นคลีกันที่ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานี แต่น้อยมากเกือบจะสูญไปแล้ว แต่ในกรุงเทพฯ จะเล่นกันตั้งแต่เมื่อใดและที่ไหนบ้างยังไม่มีหลักฐาน ในรัชกาลที่ 4 เมื่อเซอร์โบว์ริงเข้ามาเมืองไทย พ.ศ. 2398 เล่าไว้ว่า พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้มีการเล่นตีคลีบนหลังม้า ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า

วันที่ 21 เมษายน เวลาบ่ายสี่โมงได้ไปเฝ้าวังหน้า ได้ไปที่สนามใหญ่ที่อยู่ฝ่ายในวัง ดูการแข่งกีฬาต่าง ๆ มีคนชมมากกว่ายี่สิบคน เล่นตีคลีบนหลังม้า มีธงสามคันปักอยู่ข้างลู่แถว ห่างกันอยู่ในราวระยะหนทาง 150 หลา เอาลูกคลีวางไว้กลาง คีด้วยไม้ขอโหมาคูกลงในหลุมข้างฝ่ายหนึ่งที่ยักขงไว้ คนที่ชี่มานั้นใช้วิ่งห้อยโดยมาก แต่พวกที่วิ่งเหวี่ยง ๆ มักจะเล่นสำเร็จได้ชัยชนะ โดยที่ตีค่อนข้างเล็งลูกคลีเข้าไปโค้งยาวกว่าพวกที่ชี่มาวิ่งห้อย คนที่เล่นนั้นข้างละสิบคน ¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 321.

ส. พลายน้อย อ้างว่า ลาวก็มีการเล่นคลีในงานบุญชาติหลวงเป็นประจำ โดยเคินเล่น และว่าบุคคลชั้นสูงมีการเล่นที่คลีบนหลังม้าควย ลาวถือว่าการเล่นที่คลีเป็นที่ทำประจำชาติ ลูกคลีของลาวนั้นใหญ่ขนาดหัวเด็ก ผู้ที่เล่นเรียกว่า ฝ่ายบ้านพวกหนึ่ง ผู้บุกรุกพวกหนึ่ง

สนามสำหรับเล่นคลีนั้น พลายน้อยอธิบายว่า ส่วนมากใช้ทุ่งนากว้าง ยาวไม่กำหนดตายตัว แต่กำหนดความตองยาวมากกว่ากว้างอย่างน้อย 1 เทาตัว หลุม ลูกคลีอันเป็นจุดเริ่มต้นอยู่ตรงกลางสนาม ผู้เล่นซึ่งตามปรกติจะมีฝ่ายละ 4 - 5 คน ยืนเรียงกันอยู่ ผู้ที่เริ่มตีคลีเรียกว่า "ผู้ทานคลี" ผู้ทานคลีฝ่ายละคนจะมายืนหันหน้า เข้าหาหลุมคลี ครั้งแรกจะใช้ไม้ตีคลีตีกันเบา ๆ เป็นการลองเชิงก่อน แล้วก็ตีอีกครั้ง หนึ่งเป็นครั้งที่ 2 มาถึงครั้งที่ 3 เป็นการตี-คลีจริงไปตามทางของตนให้เร็วที่สุด เมื่อชนะแล้วก็เริ่มต้นกันใหม่ การเล่นก็ไม่ได้กำหนดเวลา สุดแต่ว่าเหนื่อยหรือเกิดความ เบื่อหน่ายก็เลิก ใครพาลูกคลีออกนอกแดนหรือหลักชัยได้มากกว่าก็เป็นฝ่ายชนะ

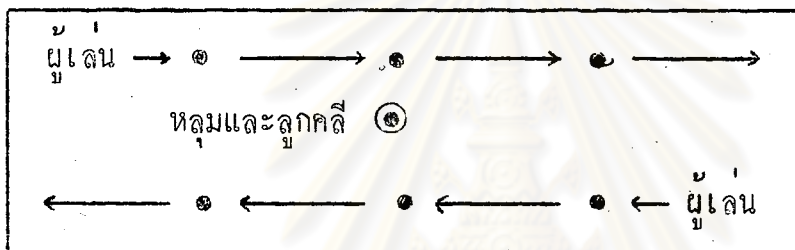
2. นายวิศิษฎ์ บุญศิลา ได้อธิบายถึงคำว่า "คลี" ลงในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ดังนี้

คลี (อีสาน) การเล่น เป็นกีฬาพื้นเมืองอย่างหนึ่งของภาคอีสาน เล่นกันมากในสมัยโบราณ ปัจจุบันเล่นกันประปรายตามชนบท และกลาย มาเป็นเพียงการเล่นของเด็ก ๆ เท่านั้น

สนามเล่น ไม่จำกัดแน่นอนเหมือนการเล่นฟุตบอล บาสเกตบอล ขอบข่ายกว้างแคบใหม่ที่มีเล่นกว้างขวางพอ อาจใช้ถนนใหญ่ ๆ หรือทุ่งนา ก็ได้ ส่วนมากเล่นตามทุ่งนา เพราะการเล่นนี้เป็นการเล่นของเด็กเลี้ยงควายเป็นส่วนมาก จึงมีโอกาสนั้นระหว่างปล่อยให้ควายออกจากคอกใน ตอนเช้าและก่อนตอนควายเขาคอก ขนาดของสนาม หากจะกำหนดให้แน่นอนก็กว้างประมาณ 20 เมตร ยาวประมาณ 40 เมตร ก็สามารถใช้เป็น สนามเล่นได้ ตามธรรมชาติตามธรรมชาติของสนามไม่ค่อยกำหนด เพราะไม่ เกี่ยวกับการทำให้แพ้ชนะ การแพ้ชนะอยู่ที่ส่วนยาวของสนาม คือ การที่

สามารถนำลูกคลีไปให้พ้นเขตที่กำหนดไว้เท่านั้น สำหรับเขตทางกว้างของสนาม แม่ลูกคลีจะกระเด็นออกไปนอกเขตก็ตามก็ได้ โดยไม่มีกำหนดว่าต้องเขี่ยลูกเขาสู่สนามหรือทำพีชี้นำลูกเขาสู่สนามอย่างพทบอล เพราะผู้เล่นยอมเป็นทีทราบกันดีว่า เมื่อลูกคลีออกจากสนามไปใกล้พอยสมควรทุกฝ่ายก็มุ่งที่จะนำลูกคลีเขาสู่สนาม เพราะการไม่จำกัดสวนกว้างนี้เองจึงสามารถเล่นตามถนนได้

(ตัวอย่างสนาม)

การเล่นตามถนนไม่สนุกเหมือนทุ่งนา เพราะลูกคลีเข้าไปติดตามข้างรั้วบ่อย ๆ ทำให้ตีไม่ได้ จำต้องเขี่ยลูกคลีออกมา อีกฝ่ายหนึ่งก็จงใจที่จะฉวยโอกาสนำลูกคลีไปสู่เขตชัยชนะของตน ฝ่ายมีโอกาสเขี่ยลูกคลีออกมาจึงต้องใช้ความระมัดระวัง เพื่อให้ตนได้มีโอกาสที่จะนำลูกคลีไปได้ดีกว่าฝ่ายเขี่ยก็ไม่จำกัด สดแต่ว่าฝ่ายไหนติดตามอยู่ใกล้ซีกก็รีบไปเขี่ยลูกคลีออกมา เพื่อนำไปสู่เขตชัยชนะของตนที่เคียว เขตชัยชนะนั้นก็คือ สวนยาวของสนามที่กำหนดไว้ กล่าวคือ เมื่อนำลูกคลีไปพ้นเขตนั้นก็คู่ชัยชนะ การเล่นในทุ่งนาตามธรรมชาติถือเอาคันทันเป็นเขตหลักชัย ซึ่งทำให้การเล่นลำบากและสนุกขึ้น ที่ว่าสนุกก็คือความสามารถนำลูกคลีผ่านที่ลำบากไปได้ก็แสดงว่าตนเก่งแล้วเกิดความภาคภูมิใจ ที่ว่าลำบากก็เพราะลูกคลีมันจะไปติดที่คันทันเขี่ยขึ้นไม่ไค่ง่าย ๆ เป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งตามมาทันพันตกัน ณ ที่นั้น ถ้าสบเหมาะที่ลูกคลีมาในระยะใกล้หนอยลูกคลีอาจขึ้นสูงพันคันทันมาได้ทีเดียว

เครื่องใช้ในการเล่น มีลูกคลีและไม้ตี ลูกคลีใช้ตาไม้ไผ่หรือแกนไม้ที่แข็งขนาดลูกมะนาวหรือโตกว่านั้นเล็กน้อย บางพวกเพื่อถนอมอันตรายลงก็ใช้ไม้เบา ๆ ส่วนมากเป็นไม้ท่อนกลางแหว่ง ๆ แทะลูกคลีไม่คอยวิ่งเหมือนไม้แข็ง ถ้าต้องการต่อสู้กันอย่างเขมขนก็ต้องใช้ลูกคลีทำด้วยไม้แข็ง

ส่วนไม้ที่ใช้ไม้ยาวประมาณ 1 เมตร ทางใช้ตีโต วัดผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 เซนติเมตร และเรียวมาทางที่ใช้มือถือ ปลายไม้ทางใช้ตั้งนอนขึ้นเล็กน้อย เพื่อให้ตีไม่พลาดตาปลายตรงหรืองอนเกินไป ก็ตีพลาด ทำให้เสียเปรียบอยู่ในตัว ผู้เล่นจึงพิถีพิถันมากในการที่จะหาไม้ตีที่มีปลายงอนแต่พอดี ไม้ที่มีขนาดและปลายงอนพอดี ตามธรรมชาติมักหาได้ยาก แต่ก็อาจหาได้โดยตัดเอาไม้ไผ่ปามาทั้งโคน เลือกลงเอาที่มีโคนงอนขึ้นพอดี แต่ก็ไม่ค่อยเหมาะใจ ดังนั้น เขามักจะหาไม้ที่มีเนื้อแข็งเหนียวอย่างอื่นมาฉนไฟตรงปลายข้างที่จะทำให้งอนแล้วรีบตัดในขณะที่ร้อน ๆ อยุ่ โดยสอดเข้าไปในชอกต้นไม้หรือใช้เถาวัลย์ผูกคิ่งให้งอนมาก ๆ เมื่อไว เมื่อเย็นก็ตัดเอาเถาวัลย์ออก ปลายไม้ก็จะงอนพอดี ถ้างอนมากไปก็ตัดคั่นตามต้องการ

จำนวนผู้เล่นและวิธีเล่น อย่างมากฝ่ายละ 5 คน อย่างน้อยเพียงฝ่ายละ คนก็เล่นกันได้ โดยเลือกบุคคลที่มีมือดีของทั้ง 2 ฝ่ายไปทำพิธีตั้งตนเรียกว่า "ผู้ทานคลี" การทานคลีก็คือ เอาลูกคลีวางไว้ที่หลุมตรงศูนย์กลางของสนาม ผู้ทานทั้งสองฝ่ายมายืนหันหน้าเข้าหาหลุม ไม้ปลายไม้ตีคลีอยู่ตรงกับลูกคลี ใช้ไม้ตีคลีกันเบา ๆ ประหนึ่งว่าเป็นการทักทายหรือเตรียมตัว แล้วตีกันอีก เป็นครั้งที่สอง หลังจากตีกันครั้งที่ 2 นี้แล้ว ต่างฝ่ายก็รีบชิงตีลูกคลีไปสู่ทางของตนให้เร็วที่สุด ทำนองเกี่ยวกับการตั้งตนเล่นบาสเกตบอล ซึ่งต่างฝ่ายก็รีบวิ่งลูกไปสู่ทางที่เห็นว่าฝ่ายตนจะดีเปรียบ แต่การเคาะลูกคลีครั้งแรกมักจะเคาะไปสู่ทางของตน คือ ทางหลักชัย ไม้เคาะมาข้างหลังเหมือนการบัตลูกบาสเกตบอล ต่อจากนั้นก็รีบตีลูกคลีไปสู่ที่หมาย เมื่อชนะกันแล้วก็นำมาตั้งตนใหม่ เมื่อหมดเวลาเล่นก็รวมควาฝ่ายไหนชนะมากกว่ากันก็เป็นฝ่ายชนะ โดยเด็ดขาด ที่ว่าหมดเวลาเล่นมีไคหมายควาว่าจำกัดกันเป็นชั่วโมงหรือนาที ถือเอาเวลาดาวงหรือการเหนื่อยเป็นประมาณ ถ้ามีเวลาและไม้เหนื่อยก็เล่นกันนานเท่าใดก็ได้ แล้วแต่ใจสมัคร หลุมลูกคลี ณ จุดตั้งตนนั้น ไม้ใช้หลุมชั้นเป็นหลุมลาด ๆ กว้างประมาณ 30 เซนติเมตร ลึกประมาณ 15 เซนติเมตร หรือเพียงแต่เอาไม้ตีคลีทับดินให้เป็นรอยบมลงไปในดินน้อยก็ใช้ได้

ประเภทการเล่นคลีมี 2 ประเภท คือ การเล่นคลีธรรมดาตั้งที่กล่าวมาแล้ว และการเล่นคลีไฟ การเล่นคลีไฟก็เหมือนกับการเล่นตามธรรมดาที่ต่างกันก็ที่ใช้เล่นในเวลากลางคืน ที่เรียกคลีไฟก็เพราะเอาลูกคลีไปเผาไฟให้แดง แล้วก็นำมาเล่นตามวิธีที่ไคกล่าวมา ที่ต้องเผาไฟก่อนก็เพื่อกลูกลีหาย เมื่อเผาไฟให้แดงแล้วก็สามารถเห็นไคตีในที่มีมืด เพราะขณะที่

ลูกคลีแฉ่นหรือลอยผ่านอากาศไป ลูกคลีนั้นจะแดงสุกใสนาคู การเล่นคลีไฟทองเลนกันที่หงนา หลังจากรับประทานอาหารเย็นแล้วประมาณ 19 - 20 หรือ 21 นาฬิกา ลูกคลีที่เผาไฟมักใช้ไม้ทองหลางแห้ง ๆ และมีขนาดใหญ่กว่าปรกติ คือ ประมาณเท่ากำปั้น หรือใหญ่กว่าเล็กน้อย

หน้าเล่นคลี เนื่องจากสถานที่เล่นทองแห้ง ในน้ำหรือพื้นดินที่เป็นโคลนเลนไม้ไค และที่เล่นที่เหมาะสมก็คือหงนา ดังนั้น ฤดูกาลที่เหมาะสมแก่การเล่นก็คือหน้าแล้ง หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก่อนฤดูฝนจะมาถึง เวลาเช่นนี้อากาศแห้งคณอนไม้ไค แลวแต่ทองที่ไหนดจะแห้งกอน และฝนจะตกเร็วหรือช้า

- อันตราย การเล่นคลีเป็นการเล่นที่นาหว่าคูลีญวมาก ผู้เล่นทองกล้าหาญและเป็นนักผจญภัยพอสมควร โดยเฉพาะการเล่นที่ไขลูกคลีทำควยไม้แข็งหรือตาไม้ไผ่ มักเป็นอันตรายมาก หลบไม้ตีหรือถึงคราวเคราะห์รายอาจหัวแตก ตาบอดไคงาย ๆ ผู้เล่นมักจะไม่คณลูกคลีบอย ๆ แต่โดยมากก็ถูกตีไม้สำคัญ หรือบางทีขณะที่ยลมน ลูกคลีอาจถูกหัวหรือโคนแข่งขาเขากก็ได้ โดยกุดตอสุของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมักจะเขียลูกเขาไประหว่างขาหรือคานหลังของคตอสุ เพื่อหาของมีไคคตอสุปะทะลูกคลีไคค คตอสุจำตองหลบอยางไม่เป็นทา หลบไม้ทันอาจถูกฝ่ายหนึ่งที่ลูกคลีโคนแข่งขาเขากก็ได้

ประโยชน์ การเล่นคลี นอกจากเป็นการออกกำลังกายเช่นเดียวกับกีฬาแข่งขันประเภทอื่น ๆ แลว ยังก่อให้เกิดความรื่นเรึง ความสามัคคี ความมานะอดทน ฝึกหัดนิสัยการตอสุ และการผจญภัยเป็นอยางดี จึงเป็นการเล่นที่เหมาะสมเฉพาะเพศชายเท่านั้น ¹

3. Dr. Bradleys ได้อธิบายไว้ในหนังสืออักษรวิธานศรียว่า "คลี เป็นเครื่องเล่นอยางหนึ่ง, เป็นลูกกลม ๆ เท่ากับผลชมเกลี้ยง, สำหรับตีเคาะเลนบนหลังม้า" ²

¹ วิศิษฎ์ บุญศิลป์, "คลี". สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 5 (2505 - 2506) : 2711 - 2714.

² แคนบีช แมรดเลย์, อักษรวิธานศรีย. (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า 113.

4. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายไว้ว่า "คลี (โบ) น. การ
เล่นแข่งขันอย่างหนึ่ง ซึ่งขีมี้าที่ลูกกลมควยไม้" ¹

จากคำอธิบายการเล่นคลีทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าการเล่นคลี
นั้นต้องอาศัยเครื่องมือสำคัญ 2 อย่าง คือ ลูกคลี และไม้ตีคลี ส่วนจะตีกันบนพื้นดิน
หรือจะขีมี้า ขีซ้าง ตีกันนั้น แล้วแต่ผู้เล่นจะตกลงกัน สำหรับการตีคลีในเรื่องสังข์ทอง
นั้น มีทั้งการขีมี้าตีคลีกันบนพื้นดิน และการเหาะขึ้นไปตีคลีกันในอากาศด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, (พิมพ์ครั้งที่ 7 ;
พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2493), หน้า 30.

ภาคผนวก ค.

อธิบายการใช้ตัวสะกดการันต์ในวิทยานิพนธ์

เนื่องจากผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะรักษาภาพการใช้ตัวสะกดการันต์ของ
นิทานสังข์ทองทุกสำนวน และทุกรูปแบบไว้ จึงสะกดการันต์ตามต้นฉบับทุกอย่าง
ไม่ว่าจะเป็นตอนเล่าเรื่องย่อ หรือตอนกล่าวถึงชื่อตัวละคร ชื่อเมือง หรือชื่อหนังสือ
ก็ตาม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การสะกดการันต์ไม่สม่ำเสมอทั้งหมดตลอดทั้งเล่ม แต่จะแตกต่างกัน
กันไปแล้วแต่ว่าผู้วิจัยจะกล่าวถึงสังข์ทองสำนวนไหน เป็นต้นว่า ชื่อบิดาของนางรจนา
ออกเสียงว่า สา-มน ทุกฉบับ แต่สะกดแตกต่างกันถึง 3 แบบ ดังนี้

1. สามนต์ ใช้ในเมื่อกล่าวถึงสังข์ทองรัชกาลที่ 2 สังข์ทองฉบับ
ความเก่า สังข์ทองครั้งกรุงเก่า และสังข์ทองคำฉันท
2. สามน ใช้ในเมื่อกล่าวถึงใน สังข์ทองกลอนสวด
3. สามล ใช้ในเมื่อกล่าวถึงใน คำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์
และนิทานพื้นบ้านทุกสำนวน (ไม่ว่าจะตีพิมพ์ไว้แล้วหรือจากการสัมภาษณ์ก็ตาม)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นางสาวราตรี ฅลาภิรมย์ ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เกิดวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ณ บ้านเกาะเรียน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานปริญญา การศึกษามัธยมศึกษา จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน เมื่อ พ.ศ. 2509 ได้ประกาศ นียบัตรชั้นสูงวิชาภาษาไทย จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2517 และเข้า ศึกษาต่อในชั้นมหาบัณฑิต ในแผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2517 และสำเร็จการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2520 ผู้เขียนรับราชการในตำแหน่ง อาจารย์ประจำวิทยาลัยครูสวนกุหลาบ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย